

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Ingrid Matela

**Asenduskodude üleminek perekodu vormile ühe Eesti
asenduskodu näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: MSW Merle Linno

Tartu 2015

ABSTRACT

For children the natural environment for growing and developing is with parents. But there are many children in Estonia who cannot live with their parents. These children live in the substitute care, which is one form of substitute care.

The theoretical part of this paper gives an overview of literature which helps to understand the context of the research. The empirical part describes and analyses the difference of life in large institution and the life in small group home.

In 2004 deinstitutionalisation—process began. For now, some of the substitute homes have practiced a new way of raising parentless children.

It is important to research the experiences and constructions of the workers from substitute homes to get first feedback about new form of practice and to give an ideas how the problems in new yet-to-be-build small group houses can be prevented. The purpose of this work is to research the experiences of workers from substitute home that associate with the new system of small group houses. The research took place from December 2014 to April 2015 in one substitute home in Estonia. For the research I interviewed three teachers from one substitute home.

The children need to have time to develop trustable relations with the teachers but that is not possible when the staff changes often. For the strong relationship between children and teacher it is essential that the teachers are aware of their role, whether they are workers or substitute parents for children.

In this substitute home there is also a problem that there is weak connection between siblings. This problem comes from the past: only two years ago there was a group-system, the children were arranged to groups by their age and brothers and sisters lived in different groups.

There has been a change to the better by moving to small group houses, but the life in substitute home is not yet ideal. The children who are living in there do not feel like home and they have not developed the skills for independent life, because living in substitute home they have not had the chance to learn different skills for independent life.

SISUKORD

ABSTRACT	2
SISUKORD.....	3
SISSEJUHATUS	4
Mõisted	5
I PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE JA PROBLEEMI SEADE	6
1.1 Kiindumussuhe	7
1.1.1 Kiindumussuhte kujunemine.....	7
1.1.2 Areng teismeeas.....	9
1.1.3 Ema- ja isarolli olulisus	9
1.1.4 Perekonna mõju	10
1.2 Asendushooldus Eestis	10
1.3 Deinstitutsionaliseerimine	12
1.4 Perekodude vormile üleminek Eestis	15
1.5 Uurimisprobleem	16
II PEATÜKK: METOODIKA	18
2.1 Andmekogumismeetod.....	18
2.2 Uurimuses osalejad	18
2.3 Uurimuse käik ja eneserefleksioon	19
2.4 Eetiline aspekt	20
2.5 Andmeanalüüsi meetod	20
III PEATÜKK: ANALÜÜS JA ARUTELU.....	22
3.1 Perekodu argipäev.....	22
3.2 Üleminek perekodude vormile.....	26
3.3 Kasvataja roll ja suhe lastega	30
3.4 Perekodu peresarnasus.....	34
3.5 Lapsed perekodus	37
3.5.1 Õdede ja vendade omavahelised suhted perekodus	37
3.5.2 Kasvatajate kirjeldus laste suhtumisest perekodusse.....	39
KOKKUVÕTE	42
KASUTATUD KIRJANDUS.....	44

SISSEJUHATUS

Enamiku laste jaoks on loomulik kasvu- ja arengukeskkond kodus koos bioloogilise perekonnaga. Kuid on lapsi, kes ei ela koos oma vanematega, vaid asenduskodus.

Asendushooldus on lapse hooldamine väljaspool tema perekonda. Eestis on asendushoolduseks neli võimalust: lapsele eestkostja määramine, hoolduslepingu alusel hooldusperekonda paigutamine, asenduskoduteenusele suunamine ning lapse uude perre lapsendamine (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat, 2014). 2013. aastal asendushooldusele paigutatud või lapsendatud 304st lapsest suurim osa, 43%, suunati asenduskoduteenusele (*ibid*). Seetõttu on oluline uurida, milline näeb välja asenduskoduteenus Eestis ja kuidas sealsed töötajad ise seda kirjeldavad.

Eesti asenduskodudes alustati 2004. aastal üleminekuga perekodude vormile. Paljudes asenduskodudes on uue vormiga juba harjutud ja on võimalik uurida, kuidas uus reeglistik asenduskodu igapäevaelu mõjutanud on. Uurimiseks valisin asutuse, mille töötajatel on üleminekust värsked kogemused. Minu poolt uuritav asutus läks uuele vormile üle 2013. aasta alguses, kaks aastat on piisav aeg esimeste kogemuste uurimiseks. Oluline on uurida, millised on uues süsteemis töötavate kasvatajate kogemused ja kuidas nad tõlgendavad muutuse mõju lastele. Kuna mõned asenduskodud, näiteks Narva Lastekodu ja Tilsa Lastekodu, pole veel uuele süsteemile üle läinud, on vaja teada, mida saaks teha paremini.

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida asenduskodu töötajate kogemusi seoses üleminekuga peremajadele.

Töö koosneb kolmest osast. Esimeses kirjeldan kirjandusele tuginedes uurimuse konteksti, teises peatükis kirjeldan uurimuse metoodikat ja kolmas peatükk koosneb andmete analüüsist ja arutelust. Töö lõpeb kokkuvõttega.

Mõisted

Institutsionaalne hooldus (*institutional care*) on hooldus, mis leiab aset mujal kui perekonnas, näiteks asenduskodus, perekodus, lastekodus, lastekülas, sanatoorses internaatkoolis, erikoolis või koolkodus, mis on mõeldud peamiselt laste hoolduseks ja asendab nende kodu. (Csáky, 2009).

Peremaja (*small group home*) on asendushooldusasutus, kus elab kuus kuni kaheksa last, sarnaneb teistele ümbruskonna majadele ja kus hoolitsetakse laste eest võimalikult peresarnaselt. (Csáky, ..., 2009).

Traditsiooniline asenduskoduhoolduse institutsioon (*traditional residential institution*) on suur laste hoolekande asutus, kus elab 100 kuni 300 last. Teenused ja maja ehitus rikuvad lapse õigusi privaatsusele ja tervislikule elukeskkonnale. (At Home or in a Home? Formal Care and Adoption of Children Eastern Europe and Central Asia, 2010). Browne ja teised (2006) defineerivad institutsioonina asutuse, kus koos elab vähemalt 11 last ning kuhu lapsed jäävad rohkem kui kolmeks kuuks. Väikeses institutsioonis elab 11 kuni 24 last ja suures vähemalt 25 last. (Browne jt, 2006).

Asenduskoduhoolduse segatud tüüp (*'mixed type' of residential care*) on vorm, kus on koos mitu peremaja- tüüpi asenduskodu või –korterit. (At Home or..., 2010).

Deinstitutsionaliseerimine ei ole pelgalt laste institutsionaalselt hoolduselt mujale paigutamine. See on protsess, mille käigus planeeritakse üleminekut, suletakse asenduskoduteenust pakkuvad asutused ja/ või vähendatakse laste arvu neis asutustes, samal ajal luues muid hooldusteenuseid lastele. Asenduskoduteenus peaks olema üks hoolduse vorm teiste seas, kuhu laps paigutatakse vaid siis, kui see on tema huvides ja rahuldab tema vajadusi. (At Home or..., 2010).

Perepõhine hooldus (*family-based care*) on lühi- või pikaajalise hoolduse korraldus, mille puhul laps on paigutatud kodusesse perekeskkonda, mille vanem(ad) on valitud ja ettevalmistatud vastavat hooldust pakkuma ning keda selles rahaliselt ja mitte- rahaliselt toetatakse. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014)

Peresarnane hooldus(*family-like care*) on hoolduse korraldus, kus üks või mitu vanema rollis hooldajat hoolitsevad laste eest väikeses grupis ning viisil ja tingimustel, mis sarnanevad perele, ent kus hooldamine ei toimu nende isikute tavapärasel koduses keskkonnas. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014).

Puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel. Eestis puudub ühtne puude ja erivajaduse määratlus. Puude mõistet kasutatakse valdavalt meditsiinilises ja sotsiaalses kontekstis ning see on seotud sotsiaaltoetuste süsteemiga, mis on suurel määral puude põhine. Erivajaduse mõiste on laiem ning seostub eelkõige õpi - või arenduskeskkonna eripäraga. (Pedak, i.a)

I PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE JA PROBLEEMI SEADE

1.1 Kiindumussuhe

Kiindumussuhte teooria rajajaks peetakse John Bowlbyt, kes uuris laste käitumist emast eraldamisel ja emaga taaskohtumisel (Bowlby, 1982). Enne tema teooriat oldi arvamisel, et imiku jaoks on ema oluline vaid füsioloogiliste vajaduste rahuldamiseks.

ÜRO asendushoolduse juhistest tulenevalt peab asendushoolduse valikul olema eesmärgiks lapsele võimalikult stabiilse kodu kindlustamine ning turvalise ja püsiva sideme kujunemine hooldajaga. Lastel korduvat ümberpaigutamist asendushooldusel tuleb vältida. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Ingrid Kask (2006) kirjutas ajakirjas „Sotsiaaltöö“, et tema arvates ei pea lapsed asenduskodu koduks seetõttu, et kodu seostub neile kellegi lähedasega, asenduskodu töötajatega nad aga nii lähedased pole. Brown jt (2006) on väitnud, et institutsioonis elavatel lastel tekib harva kiindumussuhe hooldajaga. Asenduskodus elavatel lastel, kellel pole olnud võimalust kiindumussuhte loomiseks, võib kasuvanematega kujuneda turvaline seotus aga isegi kaheksa-aastaselt. (Viidatud Butterworth ja Harris, 2002 järgi). Seega, kiindumussuhe kasvatajaga võib, aga ei pruugi tekkida, kuid lapse jaoks on oluline, et kasvataja teeks kõik selleks, et lapsega turvalist suhet luua.

1.1.1 Kiindumussuhte kujunemine

Kiindumussuhe emaga tekib lapse esimesel eluaastal. Imiku arenguks on vajalik luua lähedane suhe oma hooldajaga, mis annab lapsele enesekindluse ja usu inimeste abivalmidusse. Esimese kiindumussuhte põhjal hakkab laps looma kõiki teisi suhteid. Kui esimene kiindumussuhe pole positiivne, muudab see lapse ebakindlaks ja haavatavaks. (Bowlby, 1982). Asenduskodu teenusele paigutatud lastel peaks arenema kiindumussuhe kasvatajaga, kuid seda suhet mõjutavad eelmised kiindumussuhted bioloogiliste vanematega. Uue kiindumussuhte tekkimiseks on vajalik stabiilne pikaajaline suhe kasvatajaga. Kui asenduskodus vahetuvad kasvatajad tihti, on uue kasvatajaga kiindumussuhte tekkimise aluseks suhe eelmise kasvatajaga. Kui laps eelmises suhtes pettus, või jäi suhe lühiajaliseks, ei

pruugi laps enam uusi inimesi endale lähedale lubada, kuna kardab sellegi suhte purunemist ja uut pettumust kasvataja vahetumisel.

Erik Eriksoni arvates areneb inimene staadiumide kaupa: igas arengustaadiumis on teatud arenguülesanded, mis tuleb täita. Igas staadiumis on ka kriisid, mille lahendamisel saab inimene liikuda järgmisele arengustaadiumile. Kui kriis jääb lahendamata, kogeb inimene seetõttu edasises elus raskusi. Esimesel eluaastal kujuneb usaldussuhe hooldajaga kui lapse põhivajadused saavad rahuldatud. Kui lapsel on tekkinud usaldus, tahab ta hakata maailma avastama ja saada iseseisvaks. Kui vanemad teda selles ei julgusta, hakkab ta oma võimetes kahtlema ja ebakindlus võib kesta terve elu. (Cramer, Flynn ja LaFave, 1997) Lapse varajase arengu toetamine vanemate poolt on väga oluline. Kui bioloogiline pere pole last toetanud ja olulised arenguülesanded on seetõttu jäänud täitmata, on asendushooldusel kasvatajate igakülgse toetusega võimalik puudujääke teatud määral kompenseerida.

Lapse varases eas mõjutab kasvatuspraktika lapse tulevikku rohkem kui muud tuntud sotsiaalsed faktorid. Lapse ja tema peamise hooldaja vaheline suhe paneb aluse kõigile järgnevatele lapse loodud suhetele. (Targad vanemad toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava 2012—2020, 2011/2013) Laste jaoks seostub kodu kellegi lähedase olemasoluga (Sindi, 2012), seega aitab lähedane suhe kasvatajaga kaasa kodutunde loomisele. Kindlasti on olulised ka kasvatajad ja nende arvamus, kuna just nendelt saab laps arenguks vajalikud teadmised ja oskused, nemad peaksid pakkuma lastele kodu- ja kuuluvustunnet.

Arengupsühholoogia alastest uuringutest on selgunud, et aju arengu seisukohalt on kõige olulisemad esimesed kolm eluaastat. Aju normaalse arengu jaoks peavad lapsel olema püsivad ja lähedased emotsionaalsed suhted, need on eelduseks tervete ja usalduslike suhete kujunemisele hilisemates arenguetappides. Emotsionaalse tähelepanuta jätmise takistab aju arengut ning sellest tulenevad mitmesugused neurobioloogilised probleemid. Need mõjutavad negatiivselt inimese elukvaliteeti, sotsiaalseid suhteid, õppimissuutlikkust ning laiemalt inimese potentsiaali realiseerimist. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Seega tuleb väikelaste puhul kaaluda perepõhiseid hooldusvorme asenduskoduteenusele paigutamise asemel.

1.1.2 Areng teismeeas

Teismeeale on omased uued mõtlemisviisid. Need on eriti tundlikud omandatud elukogemuste ja moraalsete ning eetiliste ideaalide suhtes. Freud on väitnud, et eelteismeline identifitseerib end samasoolise täiskasvanuga, teismeline aga vastassooga, mis on arengu universaalne tunnus. Arvatakse, et lapse suhetest oma vanematega sõltub tugeva sooidentiteedi kujunemine. (Viidatud Butterworth ja Harris, 2002 järgi). Seega on lapse normaalseks arenguks vajalik mõlemast soost eeskuju olemasolu, ideaalis on nendeks ema ja isa.

Kui laps aga kasvab asenduskodus, on vajalik, et lapsel tekiks lähedane suhe kasvatajaga, kellega ta end identifitseerida saab. Kuna ka vanemate omavaheline suhe on aluseks sooidentiteedi kujunemisel, võib lastel, kes näevad tööl vaid üht kasvatajat, esineda raskusi identiteedi kujunemisel.

1.1.3 Ema- ja isarolli olulisus

Emarolli olulisust lapse arengule on palju uuritud. Emotsionaalne seotus ema ja lapse vahel pakub lapsele turvalisuse- ja kindlusetunnet. Enamus uurijatest nõustub, et kõrgekvaliteediline päevane hooldus ei kahjusta imiku ja ema seotust (Butterworth ja Harris, 2002), küll aga teeb seda alla 3-aastase väikelapse ööpäevaringne asutusepõhine hooldus. Alla 3-aastaste puhul tuleb asutusepõhise hoolduse asemel eelistada perepõhist hooldust tulenevalt lapse arengust, kuna selles vanuses lastel on risk saada püsivaid arengulisi kahjustusi (Csáky, 2009). Eestis oli 2013. aastal perest eraldatud lastest 95 ehk 22% alla 3-aastased. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Alla 3-aastase lapse võib paigutada asutusepõhisele hooldusele vaid viimase abinõuna. Peremaja ei sobi väikelaste hoolduseks, kuid võib olla parim teismelise-eas nooretele. (The Rights of Vulnerable Children Under the Age of Three. Ending their Placement in Institutional Care, 2011). Kuni 3-aastane laps peaks kasvama peres või saama perepõhist hooldust, kuna see on parim tema arenguks.

Isarolli on uuritud vähem, kuid on leitud, et soorollide isalt lapsele ülekandmine ei sõltu ainult isast, vaid isa suhtest emaga. Isalik ja emalik soojus suurendavad tüdrukutes naiselikkust, samas kui mehelikkust poistes suurendab küll isalik, aga mitte emalik soojus. (Butterworth ja

Harris, 2002). Bioloogilisest perest eemal kasvavate laste arenguks on olulised lähedased suhted mõlemast soost täiskasvanud eeskujuga.

1.1.4 Perekonna mõju

Kuna perekondlikud tegurid avaldavad mõju lapse varajasel arenguperioodil, on perevormis asenduskodude loomine üks võimalus ennetamaks hilisemaid sotsiaalseid probleeme (Targad vanemad..., 2011/2013) Ka Piret Helimetsa (2013) bakalaureusetöö raames tehtud uuringust selgus, et oluline on lapse kaasamine kõigisse perega seotud protsessidesse. See aitab kaasa noore iseseisvasse ellu astumisele. Peresüsteem on iseseisva elu õppimisel noortele kasuks tulnud, kuid palju sõltub kasvatajatest. (Helimets, 2013). Kasvatajate ülesanne on muuta perekodu peresarnaseks luues lastega lähedasi suhteid ja kaasates neid igapäevastesse toimingutesse.

Lapsel, kes eraldatakse vanematest ja ka õdedest ja vendadest, võivad tekkida pikaajalised psühholoogilised- ja käitumishäired. Lapsel ei pruugi areneda sotsiaalsed oskused ja enesekindlus, kui tal jääb vajaka positiivsest suhtlusest täiskasvanuga. Seega on uuringud näidanud, et institutsioonis elamine mõjutab lapse arengut ja laste kahjustumise vältimiseks tuleks teha asenduskoduteenuse pakkumise korralduses muudatusi.

1.2 Asendushooldus Eestis

Eestis oli 2013. aasta lõpus asendushooldusel 2584 last ja noort, kellest 50% elas eestkostja peres, 40% asenduskoduteenusel ja 9% oli perekonnas hooldamisel. 2014. aasta novembris oli Eestis 35 asenduskoduteenuse osutajat. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014).

2012—2020 aastate Laste ja perede arengukavas on välja toodud, et oluline on laste väärtustamine. Sõltumata laste soost, rahvusest, elukohast, perevormist jmt, peavad lapsed saama elada turvalises ja inimsõbralikus elukeskkonnas. (Targad vanemad..., 2011/2013) Riik seab esikohale lapse huvid, vajadused ja heaolu, tagades kõigile Eestis elavatele lastele võrdsed õigused ja võimalused (Targad vanemad..., 2011/2013). Seega on oluline, et ka lastel, kes ei saa kasvada peres, oleks parimad võimalused kasvamiseks ja arenguks.

Eestis on asendushoolduseks neli võimalust: lapsele eestkostja määramine, lapse hoolduslepingu alusel hooldusperekonda paigutamine, uude perre lapsendamine ja

asenduskoduteenusele suunamine. Praegu on asenduskoduteenusele suunatud 40% asendushooldusel olevaist lastest (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014), seetõttu on asenduskoduteenuse uurimine oluline.

Sotsiaalhoolekande seadusega (1995) on sätestatud, et lapsele osutatakse asenduskoduteenust kuni tema 18-aastaseks saamiseni või kooli lõpetamiseni, kui ta jätkab õppimist kutseõppeasutuses, rakenduskõrgkoolis või kõrgkooli bakalaureuse- või magistriõppes samal kalendriaastal, mil ta omandas põhi-, kesk- või kõrghariduse. Kui laps lahkub asenduskodust, pole sinna tagasipöördumine enam võimalik. Võrreldes päritoluperedes kasvavate lastega, kes võivad ellu astumise aja ise valida ja kellel jääb alles side perega, on asenduskoduteenuselt elluastumine lapse jaoks keerulisem kuna kaob tugivõrgustik.

ÜRO ja Euroopa Nõukogu soovitude kohaselt peaks asenduskodu teenuse osutamisel järgima erinevate asendushooldusvormide piirkondlikku kättesaadavust ja jälgima elukohaläheduse printsiipi, et toetada lapse ja tema päritolupere ning muude sotsiaalsete suhete säilimist (Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs, 2013). See pole aga kahjuks alati võimalik, kuna näiteks Hiiumaal on vaid neli ja Võrumaal kuus asenduskoduteenuse kohta, Harjumaal aga 371 ja Ida- Virumaal 233 asenduskoduteenuse kohta. Seega lähtutakse laste paigutamisel praegu vabade kohtade olemasolust (Asendushoolduse..., 2013). Kaugus võib aga katkestada suhted päritoluperega ning raskendada asenduskoduteenuselt lahkumist ja päritolupere juurde naasmist.

Sotsiaalhoolekande seadusega (1995) on perekodus lubatud kuni kuus last, kuid kõigis asenduskodudes see veel nii ei ole. Näiteks 18.12.2012 aset leidnud kontrollkäigul Haiba Lastekodusse selgus, et asenduskodus oli neli peret, millest kolm olid kaheteistkümnepäevase üheksakohaline (Järelkontrollkäik Haiba Lastekodusse, 2012). Tulenevalt kontrollkäikudest ja järelkontrollkäikudest, aastatel 2011 kuni 2012, soovitas õiguskantsler märgukirjas asenduskodu teenuste osutajatele, et vahetustega tööl käivatega lastega perre võib paigutada kuni kaheksa ning perevanemaga perre kuni kuus last (Õiguskantsleri soovitus: asenduskodus elavate laste põhiõiguste ja vabaduste tagamine. Asenduskodu teenuse osutajad, 2013).

Uutele peremajadele on antud tegevusluba kuni kaheksale lapsele teenuse osutamiseks, kuigi seadusega on lubatud alates 1. jaanuarist 2015 ühes peremajas elada vaid kuni kuuel lapsel. Kuna majade ehitamisel on arvestatud kaheksa lapsega, võib põhjuseks olla see, et kehtiva

pearahasüsteemiga on vaid kuue lapsega peremaja majandamine raske, ehk raha lihtsalt ei jätku. Tulenevalt kontrollkäikudest ja järelkontrollkäikudest, aastatel 2011 kuni 2012, soovitas õiguskantsler märgukirjas asenduskodu teenuste osutajatele, et vahetustega tööl käivatega lastega perre võib paigutada kuni kaheksa ning perevanemaga perre kuni kuus last (Õiguskantsleri soovitused: asenduskodus elavate laste põhiõiguste ja vabaduste tagamine, 2013).

Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüsis (2013) on välja toodud, et lasteombudsmani analüüsi kohaselt ei jätku riigieelarvest makstavast pearahast kõikide õigusaktides sätestatud nõuete täitmiseks ja laste põhivajaduste rahuldamiseks, kuna asenduskodude tegelikud teenuse osutamiseks vajalikud kulud on suuremad. Asenduskodudel tuleb otsustada, kas täita personali miinimumnõuded või katta igakülgsest laste vajadused. Kuna õigusaktidega peaks olema täidetud mõlemad, peaks rahastus olema suurem.

Asenduskodude kasvatajatel on suur töökoormus, kõrge emotsionaalne pinge ja nende tööd väärtustatakse vähe (Sindi, 2012). Kuigi asenduskodus on tagatud head elutingimused, ei korva see lastele puudu jäämist tähelepanust, hoolimisest ja lähedusest (Kask, 2006). Selleks, et tagada lastele rohkem tähelepanu ja järelevalvet, on pooled Eesti asenduskodudest peremajad, kus kasvataja järelevalve all on kuni kuus last.

Asenduskoduteenuse osutajad peavad teenuse pakkumisel juhinduma tervisekaitsenõuetest. Nõuetega on näiteks sätestatud, kui palju peab asenduskodus olema iga lapse jaoks ruumi. Ühes toas ei tohi elada rohkem kui kaks last, üle 3-aastastel lastel peavad olema eraldi magamistoad poistele ja tüdrukutele. Toidukorrad peavad olema kindlal ajal ja nende vahe ei tohi ületada nelja tundi. (Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele, 2007). Sellised reeglid on omased institutsioonidele, kus kõik on reglementeeritud.

1.3 Deinstitutionaliseerimine

Lääne- Euroopas sai hoolekandeesutuste deinstitutionaliseerimine alguse juba 1960.-1970. aastatel, Kesk- ja Ida-Euroopas aga on rohkem tähelepanu pööratud füsioloogiliste vajaduste rahuldamisele (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014) Seega on perepõhiseid ja perelähedasi hooldusvorme hakatud Eestis arendama alles hiljuti, kuid praegu on Lääne- Euroopa eeskujul võetud suund suurte hoolekandeesutuste deinstitutionaliseerimisele ehk üleminekule

asutusepõhiselt hoolduselt kogukonnapõhisele hooldusele. Asendushoolduses tähendab see üleminekut senistelt suurtelt laste hooldusasutustelt väikestel gruppidel põhinevate ja lastele individuaalset tähelepanu ja lähenemist võimaldavate peresarnast hooldust pakkuvale peremajade süsteemile. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014) Enne peremaju olid Eestis suured laste hoolekandeteenust pakkuvad asutused, kuid isegi hästi toimivas suures asutuses jääb lastel puudu tähelepanust ja hoolitsusest. Kuigi Eestis pole veel konkreetset asendushoolduse deinstitutionaliseerimise kava välja töötatud (ÜRO laste..., 2013), on asendushooldust käsitavates dokumentides rõhutatud, et Eesti asendushooldust arendatakse selles suunas.

Puudega laste deinstitutionaliseerimine on Ida-Euroopas püsiv trend, vähe on tehtud selleks, et tagada puuetega lastele alternatiivseid hooldusvõimalusi (At Home or..., 2010). Eestis asendushooldusel olevatest lastest 42% on puuetega ja vajavad erihooldust. Perekonnas hooldatavatest lastest on puuetega 15% ja eestkostja peres 7%. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Seega paigutatakse erivajadustega lapsed siiani pigem asutusepõhisele hooldusele. See võib jällegi tuleneda nõukogude ajast, mil puuetega lapsed paigutati enamasti kinnisesse laste hoolekandetasutusse, kuid ka sellest, et puuetega laste peredele ei ole loodud tugevat toetusprogrammi.

Institutsionaalne hooldus pole alati lapsele kahjulik. Laste erinevatest vajadustest lähtuvalt on vajalikud nii asutuse- kui ka perepõhised hooldusvõimalused. ÜRO laste asendushoolduse juhistest lähtuvalt tuleks olukorras, kus on säilinud suured laste hoolekandetasutused, pidada silmas üldist de-institutsionaliseerimise eesmärki ja arendada alternatiivsed teenused, mis võimaldaksid suurte asutuste järk- järgulist kaotamist (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Asutusepõhine hooldus on õigustatud, kui see on lühiajaline ja tuleneb lapse vajadustest. Näiteks, kui laps vajab spetsialistide teenuseid või ootab sobivat pikaajalist alternatiivi. Institutsionaalne hooldus ei sobi väikelastele, kuid võib olla sobilik vanematele teismelistele või sügava puudega lastele. Kui asutusepõhine hooldus on lapse huvides, peaks see aset leidma peremajas, kus elab kuus kuni kaheksa last ja hooldus on peresarnane. Pikaajaline institutsionaalne hooldus võib mõjutada igas vanuses lapsi negatiivselt. (Csáky, 2009). Asutusepõhisele hooldusele peaks lapse suunama vaid siis, kui perepõhine hooldus pole sel hetkel võimalik. Laps ei tohi olla asutuses pikaajaliselt, see peaks olema ajutine lahendus.

Asenduskodude füüsilise keskkonna parenemine on aga osutunud argumendiks asutusepõhise asendushooldusteenuse jätkamiseks- paranenud elutingimused ja materiaalsed tingimused on

täiendavaks põhjuseks laste institutsionaalsele hooldusele paigutamiseks (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014).

Institutsionaalse hoolduse kahjulikud mõjud aga ei tulene niivõrd asutuse füüsilisest keskkonnast, vaid pigem asutuse töökorraldusest ja sealsetest inimsuhetest. Töötajad on tööl vahetustega ning neist ei pruugi piisata selleks, et kõigile lastele individuaalset tähelepanu pöörata. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Ingrid Kase (2006) arvates ei saagi lastekodu olla lastele kodu, kuna see on eelkõige asutus. Formaalsed ümberkorraldused, nagu näiteks perekodude ehitamine, ei taga iseenesest lapsekeskset kasvatust ega kodutunnet lapsele (Kask, 2006). Ainult perekodude ehitamisest ei piisa, kui nendega ei kaasne muutust institutsionaalselt peresarnasele hooldusele, peresarnaseks peaks muutuma ka asutuste töökorraldus. Kui kehtima jäävad samad reeglid ja kauged omavahelised suhted, ei teki ka kodutunnet.

Corinna Csáky (2009) arvates ei pruugi institutsioonides elanud lapsed iseseisvas elus hakkama saada, kuna neil puuduvad selleks vajalikud oskused. ÜRO laste asendushoolduse juhistes on välja toodud sotsiaalsete ja eluoskuste õpetamise vajalikkus, samuti süstemaatiline noort kaasav elluastumise ettevalmistus kogu asendushoolduse vältel (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Pirjo Turk (2011) uuris asenduskodusid üle Eesti ja leidis, et vaid neljandik vastanutest oli planeerinud asenduskodust ellu astumist, 56% ei omanud kindlat plaani ja 19% vastanutest polnud sellele veel üldse mõelnud. Alla poolte vastanuist arvasid, et omavad piisavaid oskusi töö leidmiseks ja kulutuste planeerimiseks. (Turk, 2011). Rigne Raudsepa (2012) magistritööst selgub, et asenduskodus teevad kasvatajad tihti kõik kodutööd ise ära ja lapsed ei saa neid teha proovida, seega jääb ettevalmistus selles vallas puudulikuks. Lapsed ei saa proovida ka toiduvalmistamist, kuna seda keelavad tervisekaitsenõuded. Raudsepa (2012) läbi viidud uuringus arvavad asenduskodu töötajad, et noorte väheses ettevalmistuses on süüdi süsteem. See võib mõningatel juhtudel nii olla, kuna seadusega on sätestatud, et üle 3-aastaseid lapsi võib kasvataja järelevalve all rakendada majapidamistöodes, kuid alla 18-aastaseid ei tohi rakendada valgustite puhastamisel, akende pesemisel ning tualettruumi puhastamisel (Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele, 2007). Seega, kui laps ei õpi edasi ja lahkub asenduskodust 18-aastaseks saamisel, ei ole ta kunagi saanud aknaid pesta, kuid edasises elus tuleb tal ilmselt ise õppida seda tegema. Uuringute tulemustest lähtuvalt arvan, et asenduskodudes elavatel noortel puuduvad iseseisvaks eluks vajalikud oskused. Kuna täisealiseks saamisel pole noored veel valmis iseseisvaks eluks, kuid

peavad seaduse järgi asenduskodust lahkuma, on midagi Eesti asenduskoduteenuse korralduses valesti.

1.4 Perekodude vormile üleminek Eestis

Institutsionaalset hooldust Eestis ja mujal Ida-Euroopas on mõjutanud tugevalt möödunud nõukogude aeg, mis mõjutab asendushooldust siiani. Nõukogude ajal oli tavaks paigutada hüljatud või puudega lapsed institutsionaalsele hooldusele. (At Home or..., 2010). Üheks institutsionaalse hooldusvajaduse põhjuseks oli ka sõjajärgne demograafiline olukord: paljud lapsed olid oma vanemad kaotanud ning paljude laste vanematel polnud materiaalselt võimalik oma lapsi kodus kasvatada (Siplane, 2001). Alates Eesti taasiseseisvumisest hakkas muutuma laste asutuspõhisele hooldusele paigutamise kord. Lapsi ei paigutatud enam vanuse järgi erinevatesse asutustesse ning eri tüüpi lastekodude asemele hakati looma segatüüpi asutusi, tekkisid esimesed peresarnased lastekodud. Alates 2007. aastast võeti ametlikult kasutusele mõiste „asenduskodu“. (ÜRO laste asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis. Kokkuvõte ja soovitused, 2013). Praegu arendatakse Eestis ka perepõhiseid hooldusvorme, kuid suur osa asendushooldusteenust saavaist lastest paigutatakse siiski asutustesse mitte peredesse. Laste erinevatest vajadustest lähtuvalt on vajalikud nii asutuse- kui ka perepõhised hooldusvõimalused, kuid asutusepõhiselt on eesmärgiks väikestel gruppidel põhinevate teenuste arendamine (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014), mis võimaldab jõuda iga lapseni individuaalselt tagades talle igakülgselt arenguks vajaliku.

Eestis on praegu aktuaalne asenduskodude üleminek perekodude vormile. Uuendus tuleneb ÜRO laste asendushoolduse juhistest. Enne perekodude ehitamist elasid lapsed suurtes asenduskoduteenust pakkuvates asutustes, nüüd aga on võetud suund deinstitutionaliseerimisele, ehk otsitakse alternatiive suurtele hooldusasutustele.

Asutushooldus peab muutuma lapse- ja perekeskseks. Laste õiguste konventsioon, millega Eesti liitus 1991. aastal, toob esikohale lapse huvid, sellega seoses hakati ka Eestis rääkima lapsekesksest lähenemisest ning eesmärgiks sai, et arvestataks rohkem iga lapse vajadusega ja asenduskodu pakuks kodu- ja kuulumistunnet. Nende eesmärkide täitmiseks töötati välja „pereprogramm“, millest hiljem kasvas välja perekodu vorm. (Sindi, 2012).

Euroopa 12. asendushoolduse standardi järgi on oluline, et lapse eest hoolitsetakse sobivates tingimustes. Hoolekandeorganisatsiooni elamistingimused ja infrastruktuur peavad rahuldama lapse vajadusi mugavuse, turvatunde, tervisliku keskkonna, hariduse ning kogukonna järele. (Asendushoolduse standardid Euroopas, 2008). Asendushooldusel olevatest lastest 42 % on puuetega ja vajavad erihooldust (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Perekodude ehitamisel on mõeldud ka erivajadustega laste hooldusele, seega on lastel seal paremad kasvu- ja arengutingimused.

Alates 2004. aastast on Eestis suurte laste hoolekandeasutuste asemele ehitatud kuuele kuni kümnele lapsele asendushoolduse pakkumiseks mõeldud peremajad, nende ehitamine jätkub. Üldjuhul ehitatakse peremajad uude asukohta, et tagada lastele võimalus kasutada kõiki avalikke teenuseid. Sotsiaalministeeriumil on plaanis reorganiseerida kõik riigile kuuluvad asenduskodud. (Asenduskodu, i.a.) 2015. aastal on plaanis peremajade süsteemile üle viia Narva Lastekodu ja Tilsa Lastekodu, peremaja valmib ka Valga Lastekodus. Peremajade vormis osutab asenduskoduteenus ka eraalgatusel põhinev SOS Lasteküla. Ligi pooled asenduskodudes viibivatest lastest elavad peremajades, see protsent suureneb uute peremajade valmides veelgi. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Vinni Perekodu juhataja Urve Saare arvates annavad perekesksus ning mugavad elutingimused võimaluse harjutada iseseisvas elus toimetulekut (Saar, 2011). See polnud varasemalt, suurtes institutsioonides, võimalik.

Eesmärk on lapse heaolu silmas pidades suurendada asendushoolduses perekeskset lähenemist, seda nii suunates lapsi mitteinstitutsionaalsele asendushooldusele kui ka rakendades asenduskodudes perekeskset lähenemist ehk asenduskodude reorganiseerimist perekeskseks (Targad vanemad..., 2011/2013). Tänapäevaks on asenduskoduteenuse osutamise puhul enamasti tegemist peresarnase hooldusega. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Peresarnane hooldus on asenduskoduteenuse parim vorm, kuna lastel on võimalik olla omaette, kuid soovi korral saavad lapsed kasvatajalt tähelepanu.

1.5 Uurimisprobleem

Sotsiaalhoolekande seaduse järgi on asenduskoduteenus lapse põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, talle turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna (Sotsiaalhoolekande seadus, 1995). Sellised tingimused peaks lapsele tagama tema perekond,

kuid Eestis oli 2013. aasta lõpus 2584 vanemliku hoolitsuseta jäänud last ja noort, neist 40% oli asenduskoduteenusel. (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Kuna need lapsed ei saa kasvada enda bioloogilises perekonnas, on oluline teada, mida nende lastega kokku puutuvad töötajad arvavad praegusest asenduskoduteenuse pakkumisest.

Uuringutest on selgunud, et institutsionaalne hooldus takistab laste arengut ja parimaks asenduskoduteenuse vormiks on peremajad, kus elab kuus kuni kaheksa last. Kuna asenduskodude üleminek perekodude vormile algas vaid 12 aastat tagasi ja kestab siiani, pole perekodude töötajate kogemusi Eestis veel uuritud. Peremaju peetakse asendushoolduse parimaks vormiks (Csáky, 2009), kuid pole veel teada, kuidas on neisse kolimisega muutunud laste argielu. Kuna üleminek uuele süsteemile kestab praeguseni, on oluline uurida, mida arvavad asenduskodude reorganiseerimisest sealsed töötajad. Praegu peremajades töötavate kasvatajate kogemuse uurimine on oluline, kuna sellest lähtuvalt saab uutes peremajades proovida ennetada üleminekuga tekkinud probleeme.

Oluline on uurida, kuidas üleminekuga on muutunud töökorraldus, kuna ainult perekodude ehitamisest ei piisa, kui ka töökorraldus ei muutu peresarnaseks ja kehtima jäävad samad reeglid.

Minu töö eesmärgiks on uurida asenduskodu töötajate kogemusi seoses peremajade vormile üleminekuga. Sellest lähtuvalt püstitasin järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas kirjeldavad asenduskodu töötajad asenduskodu argipäeva peremajades varasemaga võrreldes?
2. Millised on asenduskodu töötajate kogemused seoses üleminekuga uuele peremajade vormile?
3. Kuidas asenduskodu töötajad tõlgendavad perekodu peresarnasust?
4. Millisena kirjeldavad asenduskodu töötajad oma rolli ja suhet perekodus elavate lastega?

II PEATÜKK: METOODIKA

Uurimuse läbi viimiseks kasutasin kvalitatiivset lähenemisviisi. Erinevat kvantitatiivsest uurimusest on kvalitatiivse uurimuse lähtekohaks tegeliku elu kirjeldamine, avalikkuse ettepüütakse tuua tõsiasju, mitte tõestada olemasolevaid väiteid. (Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara, 2005). Denzin ja Lincoln (2000) on öelnud, et kvalitatiivset lähenemisviisi kasutades saab uurida nähtusi nende loomulikus keskkonnas ja neid tõlgendada inimeste poolt antud tähenduste kaudu (viidatud Laherand, 2008 järgi).

2.1 Andmekogumismeetod

Andmete kogumiseks kasutasin oma töös poolstruktureeritud intervjuu meetodit, kuna soovisin kuulda töötajate kirjeldusi ja tõlgendusi perekodu kohta. Intervjueerides lähtusin kavast, kuid lasin kasvatajatel rääkida ka sellest, mida nemad oluliseks pidasid, seega rääkisime plaanitud enamatel teemadel. Esimestes intervjuudes rääkisid kasvatajad teemadel, millele ma polnud varem mõelnud, kuid mis olid uurimuse seisukohast olulised. Seega korrigeerisin intervjuu kava kolmandaks intervjuuks lisades ka need teemad.

2.2 Uurimuses osalejad

Uurimuses osalesid kolm perekodu kasvatajat. Intervjueeritavateks valisin kasvatajad, kes on olnud üleminekuprotsessi osalised ning puutuvad igapäevaselt kokku lastega, seega oskavad just nemad rääkida perekodu argipäevast ja enda suhetest lastega. Kasvatajad osalevad asenduskodu argipäeva kujundamises. Kasvatajate tööstaaz on erinev: 4, 12 ja 30 aastat. Kõik kasvatajad olid selles asenduskodus tööl ka enne peremajadesse kolimist.

Intervjuud viisin läbi viie kuu jooksul: 2014. aasta novembris ja detsembris ning 2015. aasta aprillis. Konfidentsiaalsuse tagamiseks ei kasuta ma töös perekodu äratundmist võimaldavaid detaile, kasvatajad olen peitnud varjunimede Anni, Mari ja Jüri taha. Nimesid kasutan seetõttu, et oluline on eristada ka kasvatajate sugu.

2.3 Uurimuse käik ja eneserefleksioon

Uurimuse läbiviimist mõjutas praktikakogemus ühes teises Eesti asenduskodus, mis pole perekodu vormile üle läinud. Kuna praktika käigus nägin elu-olu suures asutuses, tahtsin teada, kuidaselu perekodus sellest erineb.

Intervjueeritavate leidmiseks võtsin ühendust perekodu juhatajaga ja tema aitas mul leida kasvatajaid, kes olid nõus minuga jagama oma arvamusi ja kogemusi perekodu kohta. Kuna selles asenduskodus mindi perekodude vormile üle 2013. aasta alguses, oli minupoolseks kriteeriumiks see, et kasvatajad oleksid töötanud perekodus vähemalt kolm aastat, et nad saaksid rääkida ka elukorraldusest enne peremajadesse kolimist. Minu jaoks oli oluline ka see, et intervjueeritavad töötaksid erinevates majades, et uurida paljusid võimalikke tõlgendusi. Intervjueeritavad valisin samast asutusest seetõttu, et tahtsin uurida ühe perekodu argipäeva erinevatest vaatenurkadest ja erinevate inimeste kogemuse põhjal.

Enne intervjuude läbiviimist külastasin peremajasid ja vestlesin sealsete töötajatega taustteadmiste saamiseks, külastuse põhjal korrigeerisin intervjuuküsimusi. Intervjuude läbiviimiseks koostasintervjuu kava viie erineva teemaga.

Intervjuud viisin läbi perekodus, ehk intervjueeritavate töökohas. Esimene intervjuu leidis aset omaette ruumis, teised kaks aga perekodu köögis. Kuna teise intervjuu viisin läbi kasvataja tööajal, tegeles ta samal ajal jooksvalt ka tööülesannetega ja see häiris intervjuu kulgu. Enne intervjuu algust rääkis ta diktofoniväliselt, et perekodus on tulemas muudatused ja neli töötajat ilmselt koondatakse. Kuna ta oli selle uudise just teada saanud, oli ta ärevil ka enda töökoha pärast ja see häiris intervjuu läbi viimist. Teised intervjuud viisin läbi töövälisel ajal, seega segavaid faktoreid polnud ja intervjuud sujusid paremini. Intervjuusid läbi viies keskendusin sellele, kuidas argipäev perekodus on varasemaga võrreldes muutunud. Uurisin ka laste ja pereelu kohta ja küsisin kasvatajate arvamusi töökorralduse ja tehtava töö kohta.

Alguses plaanisin läbi viia kaks intervjuud, kuid kuna pärast teist intervjuud oli veel osa informatsioonist puudu, otsustasin minna intervjueerima ka kolmandat korda. Kuna kaks esimest intervjuud viisin ma läbi naissoost kasvatajatega, otsustasin kolmandana intervjueerida meeskasvatajat, kuna arvasin, et see võib olla oluline vastamaks uurimisküsimustele kasvataja rolli ja suhte kohta lastega. Enne kolmandat intervjuud

täiendasin ka intervjuu kava, kuna enne esimeste intervjuude läbi viimist ei osanud ma küsida kasvataja rolli ja tema suhte kohta lastega, kuid esimestest intervjuudest selgus, et need on olulised teemad ja seega lisasin need intervjuu- ja uurimisküsimuste hulka.

Intervjuud kestsid kokku üle kolme tunni — kaks intervjuud umbes 1,5 tundi ning lühim, mille viisin läbi kasvataja töö ajal, vaid 25 minutit. Transkribeerituna oli intervjuude pikkus kokku 82 lehekülge.

Pärast intervjuude läbi viimist ja enne transkribeerimist kirjutasin üles olulisemad mõtted ja tähelepanekud, et hiljem intervjuude sisu analüüsisid mäletaksin ka intervjuude kulgu.

Uurimus on tahes-tahtmata sekkumine uuritavate ellu, seega annan endale aru, et mina mõjutasin intervjuueeritavaid ja ka nemad on mõjutanud mind ja pärast intervjuusid on muutunud minu arvamus perekodude kohta, seega on intervjuueeritavad mõjutanud ka mind kui uurijat. Andmeid analüüsisid teadvustasin, et minu väärtused ja kodune kasvatus võivad mõjutada uurimistulemusi, kuna andmeid analüüsisid lähtun enda tõekspidamistest.

2.4 Eetiline aspekt

Uurimuses osalenud asenduskodu töötajad on anonüümsed, ei neid ega asenduskodus kasvavaid lapsi pole võimalik töö kaudu tuvastada. See on vajalik, kuna intervjuudes kirjeldatakse laste eraelu ja asenduskodu identifitseerimine pole uurimuse seisukohast vajalik.

Intervjuude läbiviimiseks pidasin läbirääkimisi vastava asutuse juhatajaga ning intervjuudes osalesid kasvatajad, kes soovisid oma kogemusi jagada. Nõusoleku intervjuus osalemiseks ja loa intervjuu salvestamiseks sain enne intervjuusid suusõnaliselt.

2.5 Andmeanalüüsi meetod

Andmete analüüsimiseks kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi lähtudes andmetest. See võimaldab keskenduda peamistele tähendustele ning analüüsida ka ridade vahele peidetut (Kalmus, Masso ja Linno, 2015).

Andmete analüüsimiseks kasutasin avatud kodeerimist. Kodeerimise protsessis kirjutasin memodesse olulisemaid tähelepanekuid. Hiljem jagasin koodid kategooriatesse ning neist omakorda moodustus üheksa suurt kategooriat: tavaline päev perekodus, töökorraldus, kasvataja roll, üleminek, lapsed ja pere, peresarnasus, ettevalmistus iseseisvaks eluks, rahastus ning probleemid. Neid kategooriaid analüüsisin igapäht eraldi. Kuna kõik kategooriad polnud uurimuse seisukohalt olulised, pidin mõned neist käesolevast tööst välja jätma.

III PEATÜKK: ANALÜÜS JA ARUTELU

Esitanarutleva analüüsi tulemused analüüsist tekkinud olulisemate kategooriate kaupa.

Kuna kõik intervjueritud töötajad on selles asenduskodus pikaajaliselt töötanud, oskasid kõik rääkida elust enne ja nüüd, peremajades. Kasvatajad on selles asenduskodus töötanud vastavalt 12, 30 ja 4 aastat.

Konfidentsiaalsuse tõttu kasutan kasvatajate pärisnimede asemel varjunimesid Anni, Mari ja Jüri. Põhieesmärgiks on uurida seda, kuidas kasvatajad kirjeldavad perekodu argipäeva ja üleminekut perekodude vormile.

Analüüsis kasutan tsitaate kasvatajatega läbi viidud intervjuudest. Tsitaadid on esitatud kaldkirjas.

3.1 Perekodu argipäev

Tavalist päeva perekodus kirjeldasid kõik kolm kasvatajat sarnaselt. Perekodus on korraga tööl üks kasvataja. 2015. aasta alguses olid umbes kuu aega tööl kaks kasvatajat korraga, kuid töötajatele endile sobib tööl olla pigem üksi. Samuti ajas kahe kasvataja korraga tööl olemine lapsi segadusse. Jüri arvas, et ühe kasvataja tööl olek on efektiivsem:

„Algul käisime nagu kahekesi olime päeval. Et nagu üks õppis, teine tegi siis nagu majanduseasju, aga see kuu aega või kaks kuud oli selline, ütleme, süsteem. See nagu kadus ära, noh, ei olnud efektiivne. Ei olnud mõtet siin lihtsalt kahekesi olla, et saab üksi ka.“

Intervjuudest selgus, et tööpäeva pikkus on 24 tundi. Graafiku järgi on kasvataja ühe ööpäeva tööl ning seejärel on tal kolm päeva vaba, sest igas majas on töötab neli kasvatajat. Kuna viisin intervjuu Jüriaga läbi pärast 2015. aasta alguses toimunud muudatust töökorralduses, ei kesta tema tööpäev alati 24 tundi, vaid nädala sees 20 tundi. Anni ja Mari rääkisid tööst ajal, mil tööpäeva pikkuseks oli iga päev 24 tundi, kella kaheksast hommikul järgmise päeva hommikul kella kaheksani. Jüri alustab tööpäeva nädala sees kell 12, nädalavahetustel aga kell kaheksa, seega näevad kasvatajad üksteist harva.

Probleemidest räägitakse telefoni teel ja kirjutatakse rühma päevikusse, kuid kasvatajad kohtuvad vaid nädalavahetusel. Kõik kasvatajad üksteist ei näegi, ka nädalavahetusel näeb tööle tulev kasvataja vaid eelmisel päeval perekodus olnud töötajat. Jüri arvates on tööaegade muutmine perekodus probleemiks

„Aga nädala sees ongi nii, et kui teine lõpetab kell kaheksa, ja sina tuled kell kaksteist, siis jääbki niisugune tühi auk, et noh, ei näegi kõiki.“

Probleemi on arutatud ka töötajate koosolekul. Kommunikatsiooniprobleemi lahendamiseks on plaanis kasutusele võtta elektrooniline päevik.

Päev perekodus algab siis, kui eelmine töötaja on lapsed kooli saatnud. Ühes majas tuli kasvataja tööle kella kaheksaks, teises üheksaks. Esmaspäeviti läksid lapsed kella kümneks kooli, seega olid nad siis kodus, kui kasvataja tuli. 2012 aasta lõpust kuni 2015 aasta alguseni oli töötajal argipäevadel enne laste koju tulekut toimetusteks aega 6 tundi, nüüd on aega kaks tundi, kuid Jüri arvas, et ka selle ajaga jõuab vajalikud tööd tehtud:

„No kaks tundi on täiesti piisav. Ja kui teised juba kodus on, noh, siis saab ka neid asju toimetada.“

Tööle tulles loeb kasvataja läbi meilid ja vaatab üle rühma päeviku. Teispäeviti ja reedeti tuleb käia poes ja osta kõik vajalik järgmiseks kolmeks päevaks. Kuna lapsed on sel ajal koolis, siis nad ei saa poes kaasas käia. See on osutunud probleemiks, kuna intervjuudest selgus, et lastel puudub tihti ettekujutus, kuidas poes käituda või kust toit ja muud esemed perekodus pärit on. Anni rääkis poes käimisest enne perekodu:

„Ja siis poodi lastega läksime. Lapsed nägid esimest korda leivapätsi. Nad olid ju näinud siiamani, supi kõrvale anti neile leib, taldriku pealt võeti lastele jagatud leib. Vorstikangi nägid poes.“

Muudel päevadel vaatab kasvataja menüü üle ja hakkab sööki valmistama. Ka lõunasöögi tegemist lapsed ei näe, kuna nad on siis koolis. Supp ja praad on menüüs võrdselt, ülepäeviti on perekodus supipäev, selline on perekodus välja kujunenud reegel.

Hommikupoole on kasvataja ülesandeks ka perekodu koristamine. Töötajate vahel on ära jaotatud, millistel päevadel tehakse millistes ruumides kapitaalsem puhastus, hommikupoole tuleb ka see ära teha. Kuna eelmine kasvataja on enne lahkumist koristanud, siis suuremat

segadust pole, kuid intervjuudest tuli välja, et kasvatajad koristavad kolm korda päevas. Kasvataja peseb vajadusel ka pesu, paneb selle kuivama. Hommikupoolikul ajab kasvataja ka muud vajalikud asjad korda. Sel ajal on lapsed koolis, kuid laste ülesandeks on Mari sõnul aidata koristustöödega õhupoolikuti:

„No koristamine on see, et meil lapsed ka teevad. Kõigil on ära jagatud, et kes siis teeb vaiba ja kes teeb siis selle põrandi.“

Õhtuti aitavad lapsed ka söögi valmistamisel, kuid nad teevad vaid lihtsamaid asju nagu laua katmine ja salati lõikamine. Sooja söögi valmistamine on kasvataja ülesandeks, seda näiteks Jüri lastel proovida ei luba.

„No supipotti ja just segama väga ei lase, aga selliseid lihtsamaid asju on ikka väga nõus aitama.“

Minu arvates on see probleem, kuna selle pere kaks vanimat last on 17- aastased. Kui nad edasi ei õpi, peavad nad täisealiseks saamisel perekodust lahkuma, kuid nad pole igapäevaselt saanud õppida iseseisvas elus toime tulemiseks vajalikke oskusi nagu poes käimine ja söögi valmistamine.

Kella kahe paiku hakkavad lapsed koolist koju tulema. Kuna lapsed on erinevas vanuses ja käivad erinevates koolides, saavad nad koju erinevatel aegadel. Kui on vaja minna mõnda trenni või huviringi, siis peab kasvataja vaatama, et nad sinna läheks. See võib kujuneda probleemiks, kuna lapsed peaksid end ise motiveerima huviringidesse minekuks, kasvataja ei saa jäädagi neid sinna minema sundima. Muidugi on perekodus ka erandeid, Anni rääkis intervjuus ka lastest, kes lähevad ise, ilma kasvataja poolse meeldetuletuseta:

„Aga need poisid, need ei jäta trenni vahele, no ei jäta. See on minu jaoks oluline, see on nendel. Väga hea, et nad on ise sinnani jõudnud, mitte see, et „Kuule, sa pead trenni minema“. Aga väikse sa lihtsalt suunad, „Kuule, sul on trenni aeg, mine“.“

Õhtuti lapsed õpivad. Igal kasvatajal on oma välja kujunenud meetod, kuidas ta lastega õpib. Anni laseb lastel ülesanded ära teha ja siis vaatab üle:

„Üldiselt mina, ma ei räägi teiste eest, mina olen üldiselt, ei ole nii, et mina istun juures. Mina harjutan seda, et lapsed ikkagi iseseisvalt õpivad, ta on oma toas.“

Jüri aga teeb nii, nagu lastel endal mugavam on: kes tahab, õpib oma toas, kes tahab, õpib aga koos kasvatajaga. Hiljem vaatab kasvataja tehtu üle.

„See on nagu välja kujunenud, et mõni õpib enda toas. Teeb oma asjad ära, tuleb näitab mulle ette, onju. Tehtud- tehtud. Mõni on niimoodi, kes tahab ainult koos kasvatajaga õppida. Ja noh, ütleme nii, et mõni on peast natukene lihtne, ma arvan, et ma ei solva sellega kedagi, et temaga lihtsalt peabki kogu aeg kõrval olema.“

Lastel peakski olema võimalus pöörduda vajadusel kasvataja poole, kuid õppima peab ikkagi iseseisvalt. Kuigi kasvatajatel on lastega õppimiseks erinevad süsteemid, siis nende sõnul saavad lapsed koolis hakkama. Kuna paljud lastest käivad erikoolides, on Jüri arvates tema ettevalmistus selleks pisut puudulik, ta ei tunne end kindlalt erivajadustega lastega koos õppides:

„Aga siin kes käivad, noh, meil käib üks seal Emajõe koolis, tal on nagu nägemispuue ja see onju. Ja seal need programmid on natuke teistmoodi. Et, noh, ma saan küll hakkama, aga ei tunne eriti kindlalt selle koha pealt. Et oleks vaja meil ka seda, ütleme seda eripedagoogikat, just et kuidas läheneda ja. Seda meil nagu ei ole.“

Jüri arvates piisab tema töökohal töötamiseks keskharidusest. Ta on läbinud Tervise Arengu Instituudis korraldatud asenduskodu töötajatele mõeldud koolituse sotsiaaltöö osa ja õpib rakenduskõrgkoolis sotsiaaltööd.

Kui vanemad lapsed on reeglitest kinni pidanud, võivad nad nädalavahetustel olla enda bioloogilise pere juures. Siis on peremajas vaid kasvataja ja väiksemad lapsed. Kuna peremajas on olemas saun, rääkis Anni ka iga- nädalastest saunaõhtutest:

„Ja väikeste tüdrukutega käin ma koos saunas. No kaks väikest tüdrukut on ja noh ka lähen koos sauna nendega. Istume koos laval, meil on saunajutud. Kõik, väga lahe.“

Laste transport kooli toimub perekodu bussiga, mõned suuremad lapsed lähevad kooli iseseisvalt. Kuna enamasti pole kasvatajatel autojuhilube, tuleb igapäevasteks sõitudeks leida autojuht. Näiteks, kui kasvataja tahab minna lastega riideid ostma või arsti juurde, peab ta registreerima, et vajab autot, ning siis leidma juhi. Juhiks võib olla näiteks majandusala töötaja. Selleks, et lapsed ei kasvaks eluvõõraks, võiks need käigud mõnikord teha ühistranspordiga. See pole küll mugav ja võtab kauem aega, kuid kasvataja peaks arvestama

sellega, et asenduskodust lahkudes ei ole noorel tõenäoliselt autojuhti kusagilt võtta, kuid olulised käigud on vaja teha.

Õhtuti saadab kasvataja lapsed magama ja ise koristab veel, et järgmise vahetuse kasvataja tööle tulles oleks kõik korras.

Üldiselt võiks kasvatajad kaasata lapsi rohkem igapäevategevustesse, kuna praegu teevad kasvatajad paljud toimetused ära siis, kui lapsed on koolis. ÜRO asendushoolduse juhiste järgi tuleb lastele iseseisvaks eluks vajalikke oskusi õpetada kogu asenduskodus viibimise aja jooksul (Vanemliku hoolitsuseta...., 2014). Selles asenduskodus aga saavad lapsed õhtuti proovida teha vaid lihtsamaid ülesandeid, mis on samuti vajalikud, kuid millest siiski ei piisa.

Sotsiaalhoolekande seaduse järgi (1995) peab abikasvataja olema läbinud Tervise Arengu Instituudi poolt korraldatava koolituse mõlemad pooled (160h) või koolitusele registreerunud ja läbima koolituse 3 aasta jooksul pärast töö alustamist. Koolituse teine pool keskendubki pedagoogikale, millealastest teadmistest Jüri enda arvates vajaka jääb. Jüri on töötanud üle nelja aasta ja ei tea, et sellised nõudmised on kehtestatud. Ilmselt on probleemiks kasvatajate teadmatus seadustega kehtestatud nõuetest asenduskodude töötajatele.

3.2 Üleminek perekodude vormile

Selle asenduskodu töökorralduses on viimastel aastatel olnud mitmeid muutusi. Suurimaks muutuseks oli peremajade vormile üleminek 2012. aasta lõpus, enne seda elasid kõik lapsed ühes suures majas ning olid vanuse järgi jaotatud kolme rühma, töötajad olid töö korraga kahekesi, neist üks õppis lastega ja teine tegeles laste teiste probleemide ja vajadustega. Töötajad ise nimetavad peremajade eelset aega ajaks „vanas majas“.

Anni rääkis, et „vanas majas“ oli kasvatajatel vähem tööülesandeid kui praegu peremajas, nad ei valmistanud sööki ega käinud poes. Pesu toodi, kasvataja pani selle vaid kappi. Sööki tehti kõigile rühmadele ühises köögis koka poolt, kasvataja vaid jagas selle laiali ja mustad nõud saadeti tagasi kööki:

„Kõik, me ei pesnud ei nõusid, ei mitte midagi. Me olimegi ainult laste päralt.“

Ka lapsi oli ühes rühmas rohkem kui praegu peres. Kui praegu elab ühes peremajas kaheksa (ühes majas üheksa) last, siis „vanas majas“ oli lapsi 18, vahel isegi kuni 24 last. Ühes

peremajas elab kaheksa (ühes majas üheksa) last. Rääkisime Jüriga ka praeguse pere suurusest:

„No see kaheksa on nagu valitsuse selle poolt, või noh, mingisuguse eeskirjaga paika ju pandud. Kuus on siis, kui on perevanemasüsteem, siis on lagi on kuus last. Aga kui on selline kasvatajate süsteem peremajas, siis on kaheksa last.“

Nii on soovitatud õiguskantsleri 2013. välja antud märgukirjaga asenduskoduteenuse osutajatele (Õiguskantsleri soovitus..., 2013). Alates 1. jaanuarist 2015 jõustunud Sotsiaalhoolekanse seaduse (1995) muudatusega aga koosneb asenduskodu pere kuni kuuest asenduskodu teenusele suunatus lapsest.

Varem magasid kõik 18 last ühes toas koos, nüüd on lapsed kahe- või kolmekaupe eraldi tubades, mõned ka üksi toas. Laste arv tubades oleneb Anni sõnul vanusest:

„Paaris, tähendab, ühes toas on kolm last. Ja noh paar-paar last on nagu üksinda toas. See on, oleneb ka, nagu sellest vanusest või nii. Sest... Seal majas, kus mina olen, on kolm enam-vähem üheeaalset poissi on ühes toas.“

Tervisekaitse nõuetega on küll sätestatud, et ühes toas ei tohi elada üle kahe lapse (Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele, 2007), kuid kasvatajate arvates on lastele endile parem, kui üheeaalised lapsed elavad koos, Jüri toob näite kogemusest peremajas:

„Päris no siin on elav näide, on suurem tüdruk ja kaks väiksemat tüdrukut. No selge, et see suurem tahab ikkagi... No arvatult ei ole küll toas, aga ta tahab seal telefoniga netis olla ja siis ta segab neid väiksemaid ja. Ja kui on õppimine, siis need väiksemad saalivad edasi- tagasi.“

Kasvatajad rääkisid intervjuudes, et neil jäi küll rohkem aega lastega tegelemiseks, kuid lapsed ei näinud peresarnast elukorraldust. Kuna lapsi oli palju, ei jätkunud kasvatajail ikkagi iga lapse jaoks personaalselt aega ja lastel jäi puudu tähelepanust, kuigi töötajail oli aega nende jaoks rohkem kui praegu. Seega on praegune perekodu vorm lastele parem, kuna seal on peresarnasemad tingimused ja kuna lapsi on vähem, on kasvatajal neist igapäevaks rohkem aega.

Kasvatajate tööülesanneteks oli varem laste jaoks olemas olla, nendega õppida ning päeva lõpus ka maja koristada. Mari rääkis, et praegu on tööülesandeid juurde tulnud, kasvatajad pesevad nüüd ka pesu ja nõud, käivad poes, koostavad menüü ja valmistavad söögi:

„Teen süüa. Pesen pesu. Kui pesumasin on meil katki, siis ma käin teise majja, vaatan, kunaseal sobib aeg. Noh, praegu moment on pesumasin katki. Teen söögi, koristan. Lapsed tulevad koolist, õpin nendega. Kõik, absoluutselt, mis on kodus ka.“

Uuritavas asenduskodus on neljas peremajas tööl kaks meeskasvatajat. Jüri teeb lisaks eelmainitule perekodus ka remonditöid:

„Hakkame siis nagu meesteametitest: ma teen remonditöid siin, sellised pisiremondid onju. Püüan nendele nõu anda, olen psühholoog, õpetaja. Ee... Pesen pesu, teen süüa, noh, kõike-kõike.“

Väiksemate remonditööde tegemist näitab Jüri ka lastele, kuid ise teha ei luba.

No siin sellised lihtsamad remonditööd. No kasvõi midagi kukub seina pealt alla või- või pirni vahetada. No ise ma muidugi ei lase neil teha seda, aga nad vaatavad juures, noh, midagi ikka külge jääb.

Arvan, et vaatamisest väga palju külge ei jää, lapsed peaksid saama naela seina löömist ja pirni vahetamist ikkagi ise proovida, kuna need on oskused, mis on hiljem iseseisvas elus hakkama saamiseks kindlasti olulised.

Kasvatajate arvates pole lastega tehtav töö muutunud, kuid tööd kirjeldades tõid nad siiski välja, et kui enne olid nad vaid laste jaoks, siis nüüd tuleb teha palju asju korraga. Anni rääkis: *„Ma ei saa ju olla õues, ma pean süüa tegema.“*

Mari oli „vanas majas“ eraldi kasvataja, kes lastega õppis, peremajades õpivad lastega kõik kasvatajad enda tööpäevadel:

„Aga mõtlen, et mina olen ka vahepeal enne siia tulekut ka poolteist aastat ainult õppisin nendega. Käisin kella üheks tööle ja õppisin nendega. Et ma nagu rühmatööd tegin kõrvalt jooksvalt lihtsalt.“

Peremajadesse kolides hakkas igas peremajas olema tööl ka perevanem. Jüri sõnul olid tema ülesanneteks toidu tellimine, maja rahaasjad ja aruandlus.

Alates 2015. aasta algusest on perevanema asemel üksuse vanem. Üksuse vanemtegi sama tööd, aga nüüd kahes majas, mitte ainult ühes. Jüri arvates oli perevanema süsteem efektiivsem:

„Kuigi, see on nüüd isiklikult minu arvamus, et see perevanem nagu oli parem süsteem, et ta nagu oli ühes majas, ta oli selle maja asjadega täpselt kursis, noh, teadis, kus, mis, miks ja millal. Et see üksuse vanem nagu, haldab nagu kahte maja, võib- olla on kuidagi natuke liiga laiali valguv see asi.“

Enne peremajadesse kolimist olid vahetused 12-tunnised, peremajadesse kolides oli vahetuse pikkuseks 24 tundi. Kõik kasvatajad olid praeguse tööpäeva pikkusega rahul. Anni toob põhjuseks, et vaba aega enda jaoks jääb nii rohkem:

„Ei noh, muidugi, kakskendneli, vaba aega on ju rohkem. Aga kui ma käin ikkagi seal kaheksa tundi, siis on ju... Vaba aega, selles mõttes vaba aega jääb vähemaks.“

Anni mõtleb siin, et kui ta käiks tööl järjest vaid kaheksa tundi, peaks ta olema tööl iga päev. Praegu on kasvatajad ühe ööpäeva tööl ja seejärel on neil kolm päeva vabad enda jaoks.

Kuna töö perekodus on väga intensiivne, siis vajavad kasvatajad pärast tööpäeva puhkust. Jüri arvates pole töö väsitav niivõrd füüsiliselt, kui just vaimselt:

„Aga pärast on aju see koht, mis puhkust vajab.“ [...] „Kolme päevaga taastub täiesti ära.

Oluline on ka see, et tingimused on nüüd peresarnasemad. Kasvatajate arvates olid lapsed enne peremajadesse kolimist väga eluvõõrad. Nüüd näevad lapsed, kuidas tehakse majapidamistöid ja saavad Anni sõnul ise proovida söögi tegemist ja koristada aidata.

„Eiei, kui neil on huvi ja tahavad midagi teha, siis siis nad ikka tulevad ja ütlevad, et tahavad aidata ja siis. See suur neiu teeb pannkooke näiteks. Jaja mõnikord siis... omletti tegi nagu tervele majale ja.“

Kasvatajad suhtuvad peremajadesse positiivselt, nende arvates oli muutus vajalik. Peamise muutusena toovad töötajad välja selle, et nüüd on ruumi rohkem ja tingimused paremad. Lastel on rohkem ruumi ja saavad olla vajadusel teises toas privaatselt. Kasvatajatel on laste jaoks aega rohkem, igal lapsel on usalduskasvataja. Kasvatajate jaoks oli ülemineku juures positiivne see, et kuigi tööülesandeid on rohkem, jääb ka rohkem vaba aega enda jaoks.

Asenduskodus on probleemiks see, et ühes asenduskodu peres elab liiga palju lapsi. Sotsiaalhoolekande seaduse (1995) muudatuse järgi, mis jõustus 1.01.2015 ja kehtib kuni 31.05.2015, peab asenduskodu pere koosnema kuni kuuest asenduskoduteenusele suunatud lapsest, praegu aga elab selles asenduskodus ühes peres kaheksa või üheksa last. See pole

probleemiks vaid uuritud asenduskodus, ka järelkontrollkäikudel asenduskodusse on leitud, et ühes peres elab liiga palju lapsi, näiteks järelkontrollkäigul Haiba Lastekodusse (2012) ja järelkontrollkäigul MTÜ Maria Lastekeskusse Tapal (2012). Lahendusena toodi intervjuudes välja, et kui kaks last täisealiseks saades perekodust lahkuvad, siis uusi lapsi juurde ei võeta.

3.3 Kasvataja roll ja suhe lastega

Kasvataja ja lapse suhe mõjutab last tugevalt, kui see suhe on lähedane. Lähedane saab suhe olla siis, kui see on pikaajaline ja töötajad perekodus ei vahetu tihti. 2015. aasta alguses toimus muudatus töötajate koosseisus. Kolm töötajat koondati ja seega tuli teha töötajate ümberpaigutusi, Jüri viidi üleühnest majast ümber. Tema arvates ei mõju sagedased ümberkorraldused lastele hästi:

„Ma mäletan just eelmisest majast üks poiss oli, ta oli selline hästi raske käitumisega ja ta on mustmiljon kooli vahetanud ja ta on ka mitmetes asenduskodudes olnud ja. Meil läks peaaegu... No üle aasta läks enne, kui me nagu mingisugusegi klapp, noh, tekkis sihukene omavahel. Ja siis mind toodi siia ära. Et, noh, ta hakkas jälle otsast peale. Et, noh, tegelikult lapse suhtes see on nagu sihukene, ei ole õige.“

Mari sõnul tekitavad pidevad ümberkorraldused laste jaoks kindlasti segadust ja kohanemine võtab aega. Puudub stabiilsus, mida nad tegelikult väga vajavad.

„Ei tea ju, kuidas see lastele mõjub jälle. Kindlasti võtab aega jälle. Enne kui nad nüüd jällegi... Et miks nüüd jälle just see tädi ära läheb ja, noh.“

Lapsed peavad pidevalt uuesti kohanema ja ümber harjuma, see võtab aega. Praeguse perekodu vormiga kohanemine võttis Jüri arvates lastel aega umbes aasta.

„Terve aasta, noh, enne kui need asjad nagu paika loksusid kõik onju ja- ja... Et neil võttis see väga kaua aega. Eks endal ka võttis aega.“

Suhet lastega hindavad kasvatajad üldiselt heaks. Mari kirjeldab suhteid nii:

„Ma arvan, et päris hea. Sest kui lapsed ütlevad sulle, et „Sa oled hea“ ja „Sa oled kallis“. Aga on ka neid päevi, kui pauguvad ukSED ja. „Ja vot ei tee“, „Ja vot ei taha“ ja „Miks ma pean“ ja...“

Jüri tõi probleemina välja selle, et asenduskodu kasvatajat ei saa kuhugi paigutada, ta ise ei tea, kes ta täpselt töötajana on ja millistel alustel peaks olema kehtestatud palk ja kui palju peaks tal olema puhkust.

„Me tegelikult ei kvalifitseerugi kuhugi. Me ei ole ei õpetajad, ei ole ka nagu lasteaiakasvataja, et me oleme kuskil sellises hallis tsoonis, et me ei tea, kes me oleme üldse. Et ei... Noh, et palk ja puhkus, need on sihukesed murekohad.“

Anni leiab, et oluline on see, kuidas kasvataja ise oma rolli tajub: kas ta on lihtsalt töötaja või midagi enamat.

„No mina usun, et see on niiviisi, et kui oleneb, missugune side sellel kasvatajal selle lapsega on. Et ee, ma ei taha küll öelda ühegi meie töötaja kohta niiviisi, aga aga ma mõtlen seda, et et kui sa teed ainult oma tööd näiteks, sa tead, et sul on see laps {-} Et sa. Ma teen tööd. Siis see ilmselt ei toimi.“

Anni ise mõtleb endast kui laste asendusemast, Mari arvates aga ei tasu lastes lasta tekkida tunded, et kasvataja on tema uus ema, kuna selleks ei saa ta kunagi.

„Ma ei saa ju mitte kunagi, ei tasugi lastel üldse tekitada seda. Pigem väga hea sõber, kelle juurde nad võivad tulla ja tahavad kallistada ja õhtul rääkida.“

Kuna selles asenduskodus on kõigil lastel olemas ka bioloogiline pere, tahaksid nooremad elada päritoluperekonnas. Ka kasvataja roll ajab neid segadusse: kas kasvataja on asendusema/ isa või töötaja? Ka kasvatajad ise pole selles küsimuses ühel meelel, kuid arvavad, et lastele ema või isa eest nad siiski ei ole.

Jüri tõi põhjenduseks enda pere ja selle, et tööd ei tohiks koju kaasa võtta.

„Ma olen seda öelnud, et tööd ei tohi koju kaasa võtta. Selles mõttes, et kui sa hakkad ka kodus nende asjade peale mõtlema, nagu- nagu pereisa, siis läheb lõhkuma ära. Et siis- siis on see pööning lõpuks ikkagi nii sassis, et, et ei saa midagi.“

Tugevat ja usalduslikku suhet võib takistada ka see, et kasvatajad vahetuvad. Kokku on igas peremajas neli kasvatajat, korraga on neist tööl üks. Lapsi aga on igas peremajas kaheksa, ühes majas nädalavahetustel isegi üheksa. Meeskasvatajaid on neljas peremajas kokku kaks. Anni tõi näite, kuidas kasvataja pole lastele ikkagi isa eest. Näiteks paljudes peredes käib terve pere koossaunas, aga perekodus meeskasvataja väikeste tüdrukutega koos sauna ei lähe,

seega on probleemiks nende juuste pesemine. See näide põhineb Anni enda kogemusel, kuna kõigis peredes isa tütardega koos saunas ei käi:

„Ee näiteks mina tunnen, et mina lähen väikeste poistega tähendab mitte, meil on saun eksole, me peame ikkagi seda noh, ma saadan väiksed poisid sauna. Noh loomulikult mina ei lähe nendega koos sauna. Aga ma oma riietega koos aeg-ajalt käin neid seal koordineerimas. Nii, nüüd olete laval, viskan ära. Kui tahate õue minna, siis peame nahad kuumaks saama. Eksole. Ma tulen teile järgi, nii. Ma lähen neid ja kutsun ja noh, nad ei häbene mind veel. Nii. Noh ma mõne aasta pärast seda enam ilmselt ei tee. Ja väikeste tüdrukutega käin ma koos saunas. No kaks väikest tüdrukut on ja noh ka lähen koos sauna nendega. Istume koos laval, meil on saunajutud. Kõik, väga lahe. Jaja, aga. Sellel mehel on näiteks probleem. Tüdrukutel on päid vaja pesta. Tema ei lähe ju. Kuigi, teisest küljest jälle, miks isa ei võiks pesta lastel pead? Noh, peres ju isa peseb. Ikka peres, terve pere käib saunas näiteks koos. Et, no siis see meeskasvataja meil kui seda suurt neiut kodus ei ole, siis kutsub kõrvalmajast ühe tüdruku. Et ole hea, tule pese nendel pead ära.“

Jüri arvates on kasvataja rolliks lastele eeskujuks ja õpetajaks olemine.

„Noh, tegelikult ta peaks olema nagu eeskuju, aga noh, siin on rohkem nagu selline kamandav pool, et neid peab kogu aeg ju tagant sundima, et midagi teha. [...]Ma ei tahaks olla siin nagu mingi selline juhtiv jõud, et pigem nagu, pigem nagu koostööd teha nendega, kõik asjad läbi arutada. Et nendel ei tekiks ka sellist tunnet, et, noh, keegi nüüd ütleb ees ja siis me peame kõik seda tegema, et.“

Mari arvates on asenduskodu töötajate rolliks see, et lapsed oleksid valmis ellu astuma.

„Asenduskodu roll on selline, et me suudaksime kasvatada ülesse täiesti normaalselt ellu astuvad, ja kes tulevad eluga toime, lapsed. Ee, noh, tähendab, saata siit ellu sotsiaalselt toime tulevad lapsed.“

Tugeva suhte lastega peaks tagama usalduskasvataja süsteem. Iga kasvataja on ka usalduskasvataja ühele või kahele lapsele sellest perest, kus ta töötab. Anni sõnul tähendab see, et tal on selle lapsega usalduslik suhe ning ta hoolitseb selle lapse asjade eest ja suhtleb kooliga, käib koosolekutel ja arenguestlustel:

„See tähendabki seda, et-et-et-et kui temal on mure või-või-või mistahes riideid vaja, siis mina lähen ostan temaga need riided, ee ühesõnaga koolis probleemid – mina lahendan.“

Noh, ma olen nagu ema. Muidugi ma pean kõikide teiste eest ka hoolitsema, aga ütleme, et ma vastutan konkreetsetelt nagu selle lapse niukeste asjade eest. Ma olen sotsiaalpedagoog neile, olen ema neile, olen neile õpetaja, ma ei tea.“

Kuna üks kasvataja on tööl vaid iga kolme päeva järel, on probleemiks, et tema usalduslaps(ed) näevad teda vaid kaks korda nädalas, nende vahel ei pruugi seetõttu tekkida lähedast ja usalduslikku suhet.

Usalduskasvataja käib ka koos lapsega vajalikke riideid ostmas, „vanas majas“ tegi seda juhataja. Seega näevad lapsed nüüd, kust riided tulevad ja saavad need ise valida. See on väga vajalik, et lapsed ei kasvaks eluvõõraks.

Lisaks veedab ta selle lapsega kolm tundi kuus aega kahekesi, näiteks käivad koos lapsega ujumas või söömas. Kui lastel tekib mõni probleem siis, kui tema usalduskasvatajat parajasti tööl pole, lahendab selle tööl olev kasvataja. Kuid mõnikord on Anni pidanud lahendama näiteks probleeme kooliga ka töövälisel ajal.

„No ütleme, et kui need kooli-, kui olid kooliprobleemid või niiviisi, siis, noh, õpetajal oli minuga otseliin. Et on ka siukseid hetki olnud, kus ma olen peaaegu kaks tundi telefoni otsas kuulanud, kuidas õpetaja püüab nagu probleemi lahendada ja püüame leida, et ikka *See on ka ju halb.* Et-et-et siis vahel mõtledki, et oli mul vaja oma isiklik number anda. Mul on noh töö juures ka oma rühma telefon. Või noh maja telefon. See käib nagu maja telefoni alla. Kui mind ei ole tööl, siis ei saa. Aga ilmselt see töö ei ole selline, et sa saaks.“

Siit selgub, et kasvatajate töö pole ajaliselt piiritletud, sageli tuleb tööd n.ö. „koju kaasa võtta“. Sellega suureneb aga töötajate läbi põlemise oht.

Intervjueeritavate arvates on suhtes lastega oluline see, et kõigil töötajail oleks lastele ühtsed nõudmised, et välistada manipuleerimisvõimalus. Anni rääkis, et reeglid kehtestatakse lastega läbi arutades. Kui lastele reeglid sobivad, siis nad kinnitavad selle allkirjaga ja reeglid pannakse seinale. Kui reeglid ei sobi, siis arutatakse, mis ei sobi ja miks.

„Me kutsume ikkagi - lastega arutame koos läbi. Ee... vanas majas me tegime seda lastega koos, aga noh, vanas majas oli juba niiviisi, et noh, eks läbi aastate on ju kõik asjad olid ju nagu välja töötatud nii iseenesest tulnud.“

Reeglite rikkumise korral vähendatakse mõneks ajaks taskuraha või ei lubata mõnele üritusele.

Ingrid Sindi (2006) arvates tekib asenduskodus identiteedikriis nii lastel kui ka täiskasvanutel, kuna rollid pole selged. Ei mõisteta, kas ollakse kodus või asutuses ning kas ollakse kasulaps ja kasuvanem või hoopiski kasvandik ja töötaja (Sindi, 2006). Töötajate ebakindlus oma rolli osas raskendab lastel end identifitseerida. Asenduskodu töötajate roll peaks olema ühtselt määratletud.

Kuna kasvatajad peaksid olema lastele eeskujuks ja kindlustama, et lapsed oleksid võimelised ellu astuma, peaks kasvatajate nõudmised ja arusaam kasvataja rollist olema sarnased. Intervjuudest aga selgus, et kuigi kirjeldused nõudmistest ja rollist olid sarnased, tuli välja ka erisusi, kasvatajad polnud oma rollist varem ka sügavamalt mõelnud.

3.4 Perekodu peresarnasus

Peremajas peaks asendushoolduse pakkumine olema peresarnane (*family-like*), mis tähendab, et perekodu kasvatajad peaksid olema vanema rollis ja hoolitsema laste eest väikeses grupis ning perele sarnaneval viisil ja tingimustel, kuid mitte laste tavapärase koduses keskkonnas (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Intervjuudest aga selgus, et kasvatajate arvates ei pea lapsed ise perekodu peresarnaseks ja tahaksid elada ikkagi oma „pärisodus“ ehk bioloogilise pere juures. Anni rääkis ühe lapsega tema päritolukodust:

„Ma isegi ei mäleta, mida ma nagu ütlesin kodu koha pealt. “Miks sa arvad, et ma ei tahaks kodus olla? Loomulikult ma tahaks omas kodus olla.” Et, ja ometi on nad, ema võtab viina ja ja ja vägivalda oli seal ja ja nad on üle kümne aasta siin lastekodus olnud need lapsed, aga... Ta ütles olgu nii, aga ma tahaks ikka kodus olla.”

Siiski, võrreldes ajaga enne peremajadesse kolimist, on muutus peresarnasuse poole olnud suur, seda ka laste suhtumises. Mari sõnul nimetavad lapsed peremaju nüüd „koduks“, enne nad seda sõna ei kasutanud:

„Noh, enne nagu võib-olla seda „kodu“ sõna ei olnud niimoodi, et seal nad läksid ju kõik ühte. Seal oli „oma rühma“ võib-olla, et „Lähme oma rühma“. Aga nüüd nagu niisugust ei ole, igapähele on oma kodu, kes läheb sinna koju ja see on nende kodu ja. Ikka koju.”

See võib olla tingitud sellest, et kui enne elasid kõik lapsed koos ühes suures majas, siis nüüd elatakse väikestes majades, igal perel on oma maja. Lapsed saavad aru, et see on pigem kodu kui asutus, seda kuulevad nad ka kasvatajate käest.

Kasvatajate arvates on tingimused palju paremad kui enne, kuid päris peresarnased need siiski ei ole. Mari toob näiteks, et lapsed ei tea palju perekodu rahastusest. Nad on harjunud, et nende materiaalsed vajadused rahuldatakse koheselt. Kõigis peredes sellist võimalust pole. Enne peremajadesse kolimist said lapsed asjad laost või ostis need majandusjuhataja, seega pole neil olnud kogemust, et vahel lihtsalt pole kohe võimalik vajalikku osta:

„Kodus võib-olla räägitakse... Noh, ma näen enda pere ju. Kui mul raha ikka ei ole, siis ma ei saa sulle seda osta ja siis mesööme nii, nagu me sööme või midagi. Aga kui on rahakott ikkagi kuskil seal, siis me olme arvestanud, et vot. Ta nagu ei oska seda mõista, et vot me ei saa praegu endale nüüd see kuu neid saapaid lubada. Kui on ikka katki, siis ta ütleb, et „Me peame saama“.“

Perekodude korraldus erineb mitmeski aspektis tavalisest perest, kuigi näiteks Jüri arvates pole perekodu enam asutus:

„Võimalikult kodulähedane, et ta mingi nagu asutuse muljet ei jäta väga. Suund on sinnapoole.“

Praegu on selles asenduskodus perekodudes elatud vaid kaks aastat, millest esimene aasta läks lastel uue süsteemiga harjumiseks. Ilmselt on peremajades elatud veel nii vähe aega, et nad pole jõudnud seda veel koduks pidama hakata. Lapsed alles kohanevad olukorraga ja katsetavad piire, mida võib ja mida mitte.

Peresarnane pole see, et peremajades on enamasti tööl vaid naiskasvatajad, seega puudub meessoost eeskuju. Kuna perekodus on meeskasvatajad haruldased, ajas lapsi segadusse see, kui neli aastat tagasi tuli sinna tööle esimene meeskasvataja ja nad ei olnud kindlad, kuidas teda nimetama peaks. Jüri rääkis lõbusa loo enda kogemusest:

„Mina olin nagu selle väikelastekodu ajaloos esimene meessoost kasvataja. Ja siis kolm kuud ma olin tädi- onu Jüri, sest kogu aeg oli neil tädi- tädi- tädi- tädi- tädi, aga nüüd järsku ei ole tädi. Ma olin tädi- onu Jüri kolm kuud. Mõni on praegu siamaani kuidagi nagu ütleb, noh, nalja pärast seal suurematest. Ja see on hästi äge selline. Selline noh, ei osanudki kuskile panna ennast.“

Kasvatajate arvates on lapsed ka üsna eluvõõrad. Kuna enne peremajadesse kolimist ei teadnud lapsed, kust tuleb süök ja puhas pesu, siis kaks aastat on laste sellistesse toimetustesse kaasamiseks üsna lühike aeg.

„Aga vaata, kodus nagu enda lapsed, kes on ikka maast- madalast seda süögitegemist näinud, no nad teavad onju, et kartul tuleb keldrist ja no sellised asjad, onju. Aga siin ju, tegelikult see kaks aastat, mis me siin oleme olnud, enne seda ju süök tuli köögist meile. No valmiskujul ja tuligi rühma ja jagati laiali ja nii oligi. Et noh, enne seda on juba kuskil mingisugune puudujääk tekkinud.“

Kasvatajad küll kaasavad lapsi majapidamistöösse, kuid Jüri jutust tuli välja, et ta loodab rohkem sellele, et lapsed õpivad majapidamistöid koolis.

„Seal koolis ja muudkui mõkerdavad seal. Ja kui nad siit nüüd ära lähevad kuskile no kutsekooli, siis nad lähevad ju õpilaskodusse. Seal nad tahes või tahtmata peavad selle süögi tegemisega kuidagi hakkama saama seal, rahaga majandamisega ja. Et see on selline hea hüppelaud, et noh, nagu midagigi juba näevad.“

Võib-olla ei taha kasvatajad lastele süögitegemist õpetada seetõttu, et aega on vähe ja üksi saavad nad kiiremini? Kuna nad peavad püsima eelarve piirides, ei saa nad lubada toiduainete raiskamist ja kuna kunagi ei tea, millal lapsed tegevusest tüdinevad, võib kasvataja ülesandeks jääda pärast laste järelt koristamine, kuid aega selleks pole. Tundub, et arvestamine sellega, et lapsed õpivad eluks vajalikku koolis, on vastutuse endalt eemale suunamine. Peresarnane oleks siiski esialgu asju koos teha ja pärast lubada suurematel köögis ise järelevalve all majandada.

Samas ütles Jüri ka seda, et ta teeb ise remonditöid, kuid lapsed näevad seda vaid kõrvalt. Ilmselt on olulisel kohal ka vastutus, et lastega midagi ei juhtuks. See on kahe otsaga asi: kas lapsed löövad praegu haamriga kogemata sõrme pihta või on pärast perekodu abitud ja ei oskagi vajadusel naela seina lüüa. Kasvataja jaoks on ilmselt lihtsam, kui lapsed endale haamriga viga ei tee ja loodavad, et keegi koolis võtab selle vastutuse enda kanda. Võimalik on ka see, et kasvataja ei tohi last potentsiaalselt ohtlikku olukorda panna. Kasvataja küll rääkis, et lastel ta ise midagi teha ei luba, kuid hiljem ütles, et annab vahel neile ikka kruvikeeraja ka kätte.

„Noh, vaevalt, et siin nüüd keegi naistest siin kruvikeeraja kätte võtab, midagi parandama hakkab või ka poisile selle mingi kruvika kätte pistab, et: „Kuule, proovi nüüd seda või toda teist teha.““

Tingimused perekodus pole veel peresarnased, kuid see võib olla tingitud sellest, et peremajades on elatud vaid kaks aastat. Võrreldes peremajade- eelse eluga saavad lapsed proovida lihtsamaid majapidamistöid. Ilmselt aja jooksul muutub elu peremajades peresarnaseks. Kasvatajate arvates on perekodu kodulähedane, see pole enam asutus. Ingrid Kase (2006) arvates vaid headest materiaalistest tingimustest kodutunde tekkeks ei piisa, lapsel peavad olema tekkinud lähedased suhted kasvatajatega, kuid selliste suhete tekkimist takistavad sagedased ümberkorraldused. Ka ÜRO asendushoolduse juhiste kohaselt on eesmärgiks lastele võimalikult stabiilse kodu kindlustamine ja püsiva sideme kujunemine hooldajaga (Vanelmiku hoolitsuseta..., 2014). Töötajate ja laste vahelisi tugevaid suhteid peab soodustama ka asutuse korraldus, seda näiteks motiveeriva puhkuse- ja palgasüsteemiga nii, et töötajatel poleks vajadust ametit vahetada.

3.5 Lapsed perekodus

Selles asenduskodus on lapsed erinevas vanuses: kõige nooremad käivad algklassides ja vanimad saavad peagi täisealiseks. Lapsed käivad vastavalt arengutasemele erinevates koolides. Pärast kooli käivad nad erinevates huviringides ja trennides.

3.5.1 Õdede ja vendade omavahelised suhted perekodus

Enne peremajadesse kolimist olid lapsed paigutatud vanuse järgi kolme erinevasse rühma, seega õed ja vennad üldjuhul koos ei elanud. Ühes rühmas olid vaid väikese vanusevahega õed-vennad.

Bioloogilised õed- vennad on peremajades koos elanud vaid kaks aastat ning on Anni sõnul üksteisele endiselt üsna võõrad:

„Ega nad ei ole nii, mm, ma nagu ei saa aru, et ta nüüd tunnetaks, et see on minu õde või minu vend. Täpselt sama palju on tal need teised meie peres elavad lapsed on kõik sama moodi.“

Kuna enne peremajasid olid lapsed jaotatud vanuse järgi kolme rühma, on lastel Anni arvates raske harjuda sellega, et peremajades on lapsed erinevates vanustes ja bioloogilised õed-vennad on koos ühes peremajas.

„Mm, tähendab nad ei ole väga rahul sellega, et et on peres väikesed. Väikesi häirivad suured, suuri häirivad väikesed. Et, noh, nad nagu tahaksid, et oleksid kõik suured lapsed või siis kõik väiksed lapsed.“

Jüri arvas, et side oleks pidanud tekkima juba varem, nüüd, teismeeas, õdede-vendade vahel enam tugevat sidet tema arvates ei teki.

„Tegelikult, kui algul õed-vennad kokku pandi, nad ei osanud olla üksteisega. „Ta küll on juriidiliselt õde või vend mulle, aga tegelikult ta on ju võõras inimene mulle, ma ei ole teda näinud. Noh, näinud küll olen, aga see on ka kõik.“ [...] Aga nemad olid ju ikkagi veel kaks aastat tagasi olid ikkagi veel nagu rühmasüsteem oli vanuse järgi paigas seal. Kuni- kuni vist koolimine kuni, siis olid kooli... lasteaialapsed, noh, kolm rühma oli meil vanuse järgi. Ega noh, see ei lähe nagu nii kergelt meelest ära.“

Anni arvab aga, et tugevat sidet pole tekkinud, kuna palju lapsi elas koos, sidet ei oleks tekkinud ka siis, kui bioloogilised õed-vennad oleks kogu aeg koos elanud.

„Ma kardan, et mitte. Ma arvan, et siin on tegemist ikkagi – kommuun oli. Siin me elasime. Et noh, kõik on ju nende katkised hinged niiviisi kuidas nad on, kuidas nad tunnevad, tajuvad üksteist.“

Kasvatajad on õdede ja vendade vahelise suhtluse kirjeldamisel aluseks võtnud enda kogemuse. Kõigis peredes ei valitse soojad suhted, kuid intervjuudest võib järeldada, et kuna veel kaks aastat tagasi õed ja vennad omavahel kokku ei puutunud, võib see olla nõrga omavahelise sideme põhjuseks.

Selleks, et perekodu oleks peresarnane, peaksid õed-vennad elama koos, lahutamine traumeerib lapsi ja raskendab hilisemate usalduslike suhete tekkimist. Laste jaoks seostub kodu kellegi lähedase olemasoluga, selleks võib olla näiteks koduloom (Sindi, 2012) , aga lähedased peaksid olema ka pereliikmed. Tähtis on luua tugevad suhted mitte vaid õdede ja vendade, vaid kõigi ühes asenduskodu peres elavate laste vahel. Kui lastel on tekkinud omavahelised lähedased suhted, tuntakse end kui peres, mitte kui asutuses.

3.5.2 Kasvatajate kirjeldus laste suhtumisest perekodusse

Kasvatajate arvates suhtuvad lapsed perekodusse mitte kui kodusse, vaid pigem kohta, kus nad on sunnitud elama kuni saavad täisealiseks. Jüri rääkis, et lapsed ei taha perekodus olla:

„Nad räägivad kogu aeg nii, et „See on vangla, siin ei või midagi teha, siin on... Noh, peame siin olema. Esimesel võimalusel, nagu see vanus kukub, ei me läheme ära, me läheme juba varem ära.“ [...] Noh, püüad küll kõike võimalikku teha, aga nendel on ikka arusaam, et see on vangla. Nad räägivad linna peal ka seda. Et nendel nagu seda kodutunnet siin ei ole.“

Anni tõi näite ühest tüdrukust, kes elas mõned aastad tagasi selles asenduskodus, kuid jäi rasedaks ja nüüd elab koos elukaaslase ja lapsega:

„Nii et, noh, ma ei tea, kas see oli nagu eesmärk, et jääks ometi nagu rasedaks, siis ma pääsen siit.“

Lapsed tahavad asenduskodust ära minna, kuigi nad ei tea, kuhu. Kasvatajad peaksid lastele põhjendama, miks ja kuidas nad on asenduskodusse sattunud. Probleemiks võib olla ka see, et kuna Jüri jutu põhjal teavad kasvatajad laste minevikku vaid laste endi juttude põhjal, ja lapsed sellest eriti ei räägi, ei saa nad lastele ka põhjendada, miks nad elavad perekodus mitte enda päritolukodus:

„Et nad on tulnud ikkagi kohutavatest tingimustest. Ega ma nüüd ka täpselt ei tea, kust nad on tulnud, sest... [...] [Perekodu juhataja] nagu ütles, et iga päev tuleb igat last võtta puhta lehena. Et parem, kui me ei tea seda tausta, millest ta on tulnud, iga päev võtad teda nagu puhta lehena, kõik on korras jälle.“

Kuna lastel on olemas ka bioloogilised vanemad, ei ole nad kindlad, kumb on nende kodu—kas perekodu või päritolukodu. Lapsed kohtuvad nädalavahetustel ja koolivaheaegadel enda bioloogiliste vanematega, neid võib segadusse ajada vastuolu.

Toon näite enda kogemusest praktilisel viisil ühes teises Eesti asenduskodus, kus üks laps oli segaduses, miks ta peab elama asenduskodus, kui tema isa rääkis talle pidevalt, et varsti võib see laps koju tagasi tulla ja kõik hakkab olema hoopis teistmoodi. Tegelikult lapsel sellist võimalust polnud, kuna isalt olid vanemlikud õigused ära võetud. Bioloogilised vanemad ilmselt ei taha, et lapsed kiinduksid kellessegi teise ning võivad rääkida jutte, mis on

vastuolus kasvatajate räägituga. Samas on võimalik ka see, et isa rääkis tagajärgedele mõtlemata seda, mida laps tema arvates kuulda tahtis.

Perekodus soodustatakse ka laste suhtlust päritoluperega, kuid Jüri sõnul ajab see lapsed segadusse: miks nad elavad perekodus, kui neil on ometi ka bioloogilised vanemad olemas.

„Mõni ütleb küll, noh, kes on nagu natukene targem juba ja vanem, et: „Mul on siin kordi parem olla kui kodus.“ Aga need väiksemad ei saa aru, et miks nad siin peavad olema, neil on ju kodu ja vanemad olemas, et: „Miks meid siit ära ei lasta siis?“ Noh, siis tulebki see, et: „See on vangla, meid ei lasta ära, me peame siin olema.“ „

Kasvatajad peaks lastele nende bioloogilise perekonna kohta rohkem selgitusi jagama ja vajadusel suhtlemisele piiranguid seadma. Jüri räägib laste eelmisest koolivaheajast:

„Noh, nüüd siin oli see koolivaheaeg meil, siis tüdrukud käisid- käisid vanematel nagu nädalavahetusel külas kodus ja. Et kurb ongi tegelikult, et see kodu on selline, noh, küllalt viletsas seisus. Aga siin nad, nad kujutavad ette ja räägivad, et no see kodu on nii ilus ja vanemad on nii toredad, mis sest, et ainukene ere mälestus oli see, et kasuisa oli purjus ja oksendas vanni, onju. Noh, kui ta kodus käis. Noh, siin tüdrukud olid, et: „Kõik oli väga tore, tead kui äge, kasuisa oli jumala purjus, oksendas vanni.“ Nii elavalt räägib sellest, onju, see oli selline ainuke ere mälestus, onju, et- et kurb tegelikult.“

Seda, et lapsed tunnevad end teistmoodi kui „päriskodus“ kasvavad lapsed, kinnitab ka Jüri:

„Eks nad ikka tunnevad, et nad on natukene teistmoodi. See nimi küll muutus, noh, lastekodust ta muutus asenduskoduks, aga neil on, noh, see teadmine, et neid on nagu kõrvale jäetud ja vanemad nagu on, noh, hüljanud ja. Et võib- olla on sellest see. No see suhtumise küsimus vist.“

Anni arvates ei hooli lapsed perekodust nii nagu lapsed enda kodust hoolima peaks, vaid võtavad seda pigem kui ühiselamut. Samas räägib Anni enda isiklikust kogemustest, sellest, mida tema koduks peab, aga tõlgendused kodust ja sellest, kuidas sellesse suhtuma peaks, võivad olla väga erinevad.

„Ma ei tea, nad ei hooli nagu siukestest asjadest. Nad ei hooli, et see on su kodu, et sa peaksid seda hoidma. Viskab kommipaberi maha näiteks noh. Räägid ja kasvatad neid selles mõttes küll kogu aeg, et räägid. Aga mis siis. Mul nagu tunne, ma arenguvestlusel ütlesin ka,

minu arvamine on see, et need lapsed võtavad seda nagu mingit ühiselamut. Neil ei ole see ikka nagu kodu.“

Perekodus elavad lapsed ei suhtu perekodusse kui kodusse, vaid kui ajutisse peatuspaika. Lapsed nimetavad perekodu nüüd küll koduks, kuid kodutunnet neil seal kasvatajate kirjelduste järgi pole. See võib olla tingitud bioloogilise pere, eakaaslaste ja kasvatajate enda ütlustest ja hinnangutest perekodu kohta, kuna just teismeeas on väga oluline see, mida teised, eriti lähedased ja sõbrad, arvavad ja ütlevad. Teismelised hindavad end lähtuvalt sellest, kuidas nad arvavad, et teised neid hindavad (Butterworth ja Harris, 2002).

Kuna Jüri toodud näite põhjal võib järeldada, et kõigi laste jaoks pole nädalavahetustel või koolivaheaegadel päritoluperet külastada ohutu, peaks korraldama külastustele järelevalve või lubama kohtumisi bioloogiliste vanematega vaid kindlaks määratud ajal ja kohas, eeldusel, et külastusele tulija pole tarvitanud alkoholi või narkootilisi aineid, kuna võib vastasel juhul kujutada ohtu lapsele. Vajadusel peaks kohtumine toimuma perekodu töötaja järelevalve all.

KOKKUVÕTE

Lapse arenguks on oluline, et ta kasvaks võimalikult peresarnastes tingimustes, kuid kuna Eesti viibib asenduskoduteenusel 40% kõigist asendushooldusel olevaist lastest, uurisin töötajate arvamust elu kohta perekodudes. Käesoleva töö eesmärgiks oli kirjeldada kasvatajate kogemuse alusel argipäeva perekodus. Töös rääkisin üleminekust peremajade vormile ning selle vormi peresarnasusest, samuti kasvatajate rollist ja kasvataja ja lapse suhte olulisusest.

Peamiste probleemidena selgus intervjuudest, et kasvatajatel puudub tööks vajalik ettevalmistus. Kasvatajad on rahul tööpäeva pikkusega, kuid seoses muudatusega töökorralduses ei kohtu kasvatajad hommikuti ja on tekkinud kommunikatsiooniprobleem. Kasvatajad pole kindlad oma rollis: kas nad on laste jaoks asendusvanemad või töötajad?

Sotsiaalhoolekande seadusega (1995) on reguleeritud laste arv asenduskodu peres, kuid intervjuudest selgus, et perekodus elab seadusega lubatust rohkem lapsi ja lähtutakse õiguskantsleri 2013. aasta soovitustest asenduskodu teenuse pakkujaile (Õiguskantsleri soovitus..., 2013). Järelekontrollkäikudel asenduskodudesse on selgunud, et laste arv on probleemiks ka teistes asenduskodudes.

Uuritud asenduskodus mindi peremajade vormile üle kaks aastat tagasi. 2015. aasta alguses toimusid jälle muudatused töökorralduses ning töötajaid paigutati ümber. Kasvatajate arvates ei mõju sagedased ümberkorraldused lastele hästi, kuna iga uue asjaga kohanemine võtab aega. Kasvatajate arvates on probleemiks ka see, et lapsed ei pea perekodu peresarnaseks ja paljud neist tahaksid elada enda bioloogilise pere juures, mis pole aga võimalik. Kasvatajad peaksid lastega arutama, miks nad elavad asenduskodus, kuid ka see on keeruline, kuna kasvatajad teavad laste tausta vaid laste endi kirjelduste põhjal.

Kasvatajad leidsid, et peremajades on paremad tingimused kui varem ja ruumi on rohkem ning kuna lapsi on ühes peres vähem, on kasvatajal neist igapäevaks rohkem aega. Individuaalset tähelepanu jagab lastele ka usalduskasvataja, kuid kuna kasvatajad töötavad graafiku alusel, näevad lapsed enda usalduskasvatajat iga kolme päeva järel. Kasvatajad tõid positiivse aspektina välja ka selle, et lapsed kogevad peresarnast eluviisi, kuid kuna peremajades on elatud vaid kaks aastat, on lapsed endiselt eluvõõrad ja pole iseseisvaks eluks ette valmistatud. Kasvatajate arvates on perekodu perelähedane. Kuigi peremajades on veel

eelnevast jäänud palju asutuse tunnuseid, pole see enam asutus. Perekodus elavad õed-vennad koos ja see võimaldab tugevdada nendevahelist sidet.

Kokkuvõtteks võib öelda, et peremajadesse kolimisega on toimunud pööre paremuse poole, kuid päris ideaalne asenduskodu teenuse pakkumine Eestis veel ei ole. Näiteks ei ole lastel perekodus elades tekkinud kodutunnet, samuti ei ole lapsed asenduskodust lahkudes veel iseseisvaks eluks valmis, kuna pole saanud perekodus kasvades piisavalt oskusi iseseisvaks eluks.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs.(2013). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/ahk_alusanalyys_dets_2013.pdf (16.02.2015).
- Asendushoolduse standardid Euroopas. (2008). [Eessõnad: Margus Oro ... jt.]. Tallinn: Erkotrükk.
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/Q4C_Estonian.pdf (25.03.2014).
- Asenduskodu. (i.a). Sotsiaalministeerium. <http://www.sm.ee/activity/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/asenduskodu.html> (25.03.2014).
- At Home or in a Home? Formal Care and Adoption of Children in Eastern Europe and Central Asia. (2010). UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS). <http://www.unicef.org/protection/Web-Unicef-rapport-home-20110623v2.pdf> (11.05.2015).
- Bowlby, J. (1982). Attachment and Loss. Volume I. Attachment. New York: Basic Books.
<http://abebe.org.br/wp-content/uploads/John-Bowlby-Attachment-Second-Edition-Attachment-and-Loss-Series-Vol-1-1983.pdf> (12.05.2015).
- Browne, K., Hamilton-Giachritsis, C., Johnson, R. ja Ostergren, M. (2006). Overuse of institutional care for children in Europe.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1382554/> (12.05.2015).
- Butterworth, G., Harris, M. (2002). Arengupsühholoogia alused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Cramer, C., Flynn, B. ja LaFave, A. (1997). Erik Erikson's 8 Stages of Psychosocial Development. [Õppematerjal]. <http://web.cortland.edu/andersmd/ERIK/welcome.HTML> (12.05.2015).
- Csáky, C. (2009). Keeping Children Out of Harmful Institutions. Why we should be investing in family based care. London: Save the Children.

http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/Keeping_Children_Out_of_Harmful_Institutions_Final_20.11.09_1.pdf (11.05.2015).

Helimets, P. (2013). *Asenduskodu roll vanemliku hooleta noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamisel sihtasutus Perekodu näitel*. Bakalaureusetöö. Sotsiaaltöö korralduse osakond. Tartu Ülikool. Pärnu kolledž.

Hirsijärvi, S., Remes, P. ja Sajavaara, P. (2005). Uuri ja kirjuta. Tallinn: Kirjastus Medicina.

Järelkontrollkäik Haiba Lastekodusse. (2012). http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_haiba_lastekodu_jarelkontrollkaik.pdf (25.03.2014).

Järelkontrollkäik MTÜ Maria Lastekeskusesse Tapal. (2012). <https://www.yumpu.com/et/document/view/31184532/kontrollkaigu-kokkuvote-mtu-maria-lastekeskus-aiguskantsler> (27.05.2015).

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyyis> (4.05.2015).

Kask, I. (2006). Kui lapsekeskne on lastekodu? *Sotsiaaltöö*, 6, lk 28—33.

Laherand, M-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrukk.

Pedak, K. (i.a). Erivajadus ja sellega seotud mõisted. [Õpiobjekt]. *Erikehakultuur*. http://www.tlu.ee/opmat/ts/TST6004/1_erivajadus_ja_sellega_seotud_misted.html (11.05.2015).

Raudsepp, R. (2012). Seksuaaluse ja lähisuhete käsitlemine asenduskodus elavate laste ja noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamise protsessis kasvatajate arvamuse alusel ühe asenduskodu näitel. [Magistritöö]. Tartu: Tartu Ülikool.

Saar, U. (2011). Perekodu Päikese tänaval. *Sotsiaaltöö*, 1, lk 25—29.

Sindi, I. (2012). Lastekodust peretüüpi asenduskoduks. *Sotsiaaltöö*, 1, lk 53—58.

Siplane, A. (2001). Bioloogiliste sidemete katkemise seostest hälbiva käitumisega. [Magistritöö]. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool. <http://raulpage.org/koolitus/kasupere/bioloogiliste.html> (11.05.2015).

Sotsiaalhoolekande seadus. (RT I 1995, 21, 323).
<https://www.riigiteataja.ee/akt/122122013046> (12.05.2015).

Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava 2012—2020. (2011, täiendatud 2013). Tallinn: Sotsiaalministeerium.

<https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/LPA%202012-2020%20taiendatud%202013.pdf> (16.02.2015).

Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele. (RTL 2007, 63, 1127).
<https://www.riigiteataja.ee/akt/12855667>. (12.05.2015).

The Rights of Vulnerable Children under the Age of Three. Ending their Placement in Institutional Care. (2011). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Europe Regional Office.
http://www.europe.ohchr.org/Documents/Publications/Children_under_3_webversion.pdf (11.05.2015).

Turk, P. (2011). Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks. [Uuringuraport]. Tallinn: Poliituuringute keskus PRAXIS. http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/05/Asenduskodude_uuring-2011.pdf (12.05.2015).

Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. (2014). Tallinn: EV Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf (11.05.2015).

Õiguskantsleri soovitused: asenduskodus elavate laste põhiõiguste ja vabaduste tagamine. (2013). http://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/6iguskantsleri_soovitus_asenduskodus_elavate_laste_pohioiguste_ja_vabaduste_tagamine_asenduskoduteenuse_osutajad.pdf#page=1&zoom=auto,-47,848 (27.05.2015).

ÜRO laste asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis. Kokkuvõte ja soovitused. (2013). Tallinn: SOS Lasteküla Eesti Ühing. http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/03/--RO-Laste-asendushoolduse-juhiste-rakendamine-Eestis_2013_kokkuv--te-ja-soovitused.pdf (12.05.2015)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputööüldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Ingrid Matela**

(sünnikuupäev: 11.04.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Asenduskodude üleminek peremajade vormile ühe Eesti asenduskodu näitel“,

mille juhendaja on **Merle Linno**

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 1.06.2015